

NATURALESIA I ABAST DELS DRETS HUMANS EMERGENTS:

La carta de drets humans emergents i el dret a la renda bàsica de ciutadania.

*La carta de drets humans emergents:
Una resposta de la societat civil als reptes del segle XXI*

Estel·la Pareja i Aida Guillén

*Drets humans emergents:
El dret a viure amb dignitat: renda bàsica, estats de benestar i immigració.*

Irkus Larrinaga, Àlex Boso i Mihaela Vancea

NATURALESIA I ABAST DELS DRETS HUMANS EMERGENTS:

La carta de drets humans emergents i el dret a la renda bàsica de ciutadania.

*La carta de drets humans emergents:
Una resposta de la societat civil als reptes del segle XXI*

Estel-la Pareja i Aida Guillén

*Drets humans emergents:
El dret a viure amb dignitat: renda bàsica, estats de benestar i immigració.*

Irkus Larrinaga, Àlex Boso i Mihaela Vancea

Amb el suport de:

Generalitat de Catalunya
**Departament d'Acció Social
i Ciutadania**

Generalitat de Catalunya
Departament d'Interior,
Relacions Institucionals i Participació
**Oficina de Promoció de la Pau
i dels Drets Humans**

 Ajuntament de Barcelona

Col·labora:

Red Renta Bàsica
Xarxa Renta Bàsica
Sección-Secció de la Basic
Income Earth Network

ÍNDICE

- Presentació.....	2
I. La Carta de Drets Humans Emergents: una resposta de la societat civil als reptes del segle XXI.....	4
- El Sistema Normatiu dels Drets Humans, un reflex del Sistema Internacional.....	4
- Nous Reptes, Noves Necessitats.....	10
- La Carta de Drets Humans Emergents: un repte a la globalització.....	15
▪ Drets Submergits que Emergeixen.....	22
▪ Els Nous Drets que Emergeixen.....	29
- Conclusions.....	31
- Bibliografia.....	33
II. Drets Humans Emergents: el dret a viure amb dignitat. Renda Bàsica, Estats del Benestar i Immigració.....	35
- Una definició de Renda Bàsica.....	44
- A quins problemes dóna resposta la Renda Bàsica?.....	44
- La Renda Bàsica també per a immigrants.....	49
- La desterritorialització de l'esser humà.....	50
- Migració i Drets Humans.....	59
- Bibliografia.....	68

Sèrie Carta de Drets Humans Emergents 1

SEMINARIS PARTICIPATIUS SOBRE LA CARTA DE DRETS HUMANS EMERGENTS – 2006

La Carta de Drets Humans Emergents és un instrument programàtic de la societat civil internacional dirigit als actores estatals i a altres fòrums institucionalitzats per a la cristallització dels drets humans del nou mil·lenni. Contempla drets que sorgeixen de les transformacions que el canvi tecnològic i la globalització han comportat en les societats modernes, tractant-se de nous drets i així com d'actualitzacions de drets humans clàssics. No nega ni desqualifica la vigència de la Declaració Universal dels Drets Humans. Pretén completar els drets ja adquirits des de un nou enfocament, el de la ciutadania participativa.

La Carta de Drets Humans Emergents és un projecte viu, sotmès al debat constant i a la participació ciutadana. En aquest context, l'Institut de Drets Humans de Catalunya ha organitzat durant el 2006, amb el suport de l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament, l'Oficina de Drets Humans del *Ministerio de Asuntos Exteriores y Cooperación*, la Regidoria de Participació Ciutadana de l'Ajuntament de Barcelona i el Departament d'Acció Social de la Generalitat de Catalunya, tres seminaris-taller amb l'objecte de debatre aspectes monogràfics de la Carta. Una tasca de debat i participació que continuarà aquest any i que volem difondre a través de publicacions breus, de butxaca, que recullen l'essència de les ponències i debats realitzats al voltant de la Carta.

L'objecte d'aquesta primera publicació de la sèrie "Carta de Drets Humans Emergents" és presentar la pròpia noció i abast dels denominats drets emergents, així como, de manera il·lustrativa, aprofundir en un dels drets més controvertits i apassionants, el dret a la renda bàsica de ciutadania. En un segon número es difondran les principals conclusions dels tres seminaris – taller anteriorment mencionats. La heterogeneïtat dels drets tractats en aquests seminaris i dels formats que es utilitzar per a la seva discussió farà que la presentació i la tipologia de les conclusions no sigui homogènia ni comparable. Cada publicació de la sèrie tindrà el format més adequat al tema que tracti perquè allò que pretenem, en última instància, és dotar-nos d'un instrument addicional per a facilitar el coneixement i el debat entorn dels drets humans; dels drets que necessitem per a afrontar els reptes socials, polítics i tecnològics que planteja la societat global contemporània.

No volia concloure aquesta introducció sense agrair la tasca de coordinació d'aquestes publicacions, així com de la organització i relatoria dels seminaris-taller al voltant de la Carta, realitzada per l'equip humà de l'Institut de Drets Humans de Catalunya. En particular, el lideratge en aquesta iniciativa per Estel·la Pareja, investigadora i tècnica de projectes de l'IDHC, amb l'ineestimable suport de Sissy Manrique de Lara, estudiant de Dret de la UB que col·labora amb l'IDHC gràcies a l'innovador projecte "*dret al Dret*" d'aquesta universitat. Així mateix, vull agrair la tasca de traducció realitzada per Glòria Yanguas i Esther Viader.

Jaume Saura i Estapà
President de l'IDHC
Barcelona, abril 2007

LA CARTA DE DRETS HUMANS EMERGENTS: UNA RESPOSTA DE LA SOCIETAT CIVIL ALS REPTES DEL SEGLE XXI*

El concepte de drets humans emergents és innovador perquè manifesta, d'una banda, la necessitat de reconèixer una sèrie de drets que fins ara han estat submergits en l'oblit i en la indiferència, com és el cas dels drets dels pobles indígenes; i de l'altra, reivindica la necessitat de preveure una sèrie de nous drets, encara no reconeguts, sorgits de les transformacions del món actual. Un món caracteritzat per una intensificació del procés de globalització i per la configuració d'un nou ordre mundial. La Carta pretén servir d'actualització, que no revisió, de la Declaració Universal dels Drets Humans des de l'enfocament de la ciutadania participativa manifestat a través de la societat civil¹.

- El Sistema Normatiu dels Drets Humans, un reflex del Sistema Internacional

Fa gairebé seixanta anys que es va redactar la Declaració Universal dels Drets Humans. Des d'aleshores, les societats, tant nacionals com la internacional, han anat transformant-se, fet que ha comportat que ni els seus valors, ni els seus principis, ni les seves necessitats en matèria de drets humans siguin les mateixes. Tant la Carta de San Francisco com la Declaració Universal dels Drets Humans van constituir, en aquell moment, una innovació de gran rellevància política i jurídica. Van significar el pas del dret internacional clàssic, en virtut del qual es regulaven les relacions

---

* Estel·la Pareja, politòloga i coordinadora del projecte de la Carta de Drets Humans Emergents a l'Institut de Drets Humans de Catalunya.

Aida Guillén, directora gerent de l'Institut de Drets Humans de Catalunya.

¹ Article traduït del castellà per Glòria Yanguas.

interestatals, al dret internacional contemporani directament influenciat per l'evident fracàs de la Societat de Nacions davant les barbàries nazis i feixistes de l'Europa dels anys trenta i quaranta. Els drets de les persones, a més de ser respectats i protegits pels Estats a què estaven subjectes, passaven a ser una qüestió d'interès internacional. Com afirma Carrillo Salcedo, el fet essencial al Dret Internacional Contemporani en matèria de drets humans radica en la progressiva consolidació de la idea que els Estats tenen obligacions envers la comunitat internacional en el seu conjunt².

No obstant això, el clima i context internacional en què es van redactar els dos documents va canviar ràpidament. El sistema internacional havia passat del concert de nacions al sistema bipolar caracteritzat per l'enfrontament entre dos blocs antagònics, ja que representaven dos sistemes diferents d'organització social, que es trobaven sota constant amenaça nuclear (malgrat els moments de distensió). Paral·lelament, els diferents processos de descolonització a l'Àfrica i a Àsia van contribuir a fragmentar encara més la societat internacional. Els nous Estats acabats d'independitzar-se van intentar crear un contrapoder que va cristal·litzar en la Conferència de Bandung (1955) i el posterior Moviment dels No Alineats³.

Aquests esdeveniments van tenir un evident impacte en la conformació del sistema internacional i, per tant, en el dret internacional. De fet, gran part del desenvolupament normatiu dels drets humans s'ha realitzat en aquest context de profunda

---

² Carrillo Salcedo, J.A; 1999 "Dignidad frente a barbarie, La Declaración Universal de Derechos Humanos, cincuenta años después", ed. Minima Trotta, Madrid.

³ Primera Conferència Cimera celebrada a Belgrad l'any 1961.

fragmentació i divisió internacional. Si analitzem l'evolució dels drets humans a partir de la Declaració Universal observem principalment quatre etapes que comprenen els períodes següents: 1945 –finals dècada seixanta, finals seixanta– 1989, 1989 – setembre 2001 i l'actual⁴.

La primera etapa es va caracteritzar pel treball normatiu que va cristal·litzar en una primera generació de tractats i convencions internacionals⁵. Durant la segona etapa es va construir institucionalment el règim de protecció i defensa dels drets humans i es va continuar amb el procés normatiu⁶ ja iniciat a l'etapa anterior. Aquestes dues primeres etapes van ser de vital importància per al desenvolupament normatiu dels drets humans, malgrat tot, estava molt condicionat per la gran fragmentació del sistema internacional. Tot i que hi va haver un clar consens en la redacció de la Declaració Universal de Drets Humans, no va ser així en el moment d'ampliar-ne el cos normatiu. Els països que pertanyien al bloc occidental, o capitalista, van insistir en una sèrie de drets vinculats amb les llibertats polítiques i civils, mentre que

---

⁴ Periodització seguint el model de Berraondo López, Mikel: "2004 Los Derechos Humanos en la Globalización, Mecanismos de Garantía y Protección", Instituto de Derechos Humanos Pedro Arrupe, Universidad de Deusto, Bilbao.

⁵ 1945: Carta de San Francisco, 1948: Declaració Universal dels Drets Humans, 1948: Conveni per la prevenció i sanció del delictes de genocidi, 1949: Convenció de Ginebra, 1951: Convenció sobre l'Estatut dels Refugiats, 1965: Convenció per l'eliminació de totes les formes de discriminació racial, 1966: Pacte Internacional de drets civils i polítics, 1966: Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals.

⁶ 1979: Convenció per l'Eliminació de la Discriminació contra la Dona, 1984: Convenció contra la Tortura, 1986: Declaració sobre el Dret al Desenvolupament.

els països que formaven el bloc socialista defensaven el desenvolupament normatiu dels drets econòmics, socials i culturals. Aquesta disparitat d'interessos en el reconeixement i protecció dels drets humans es va fer evident quan, per separat i en el mateix any, es van presentar el Pacte de Drets Civils i Polítics i el Pacte de Drets Econòmics, Socials i Culturals. Aquesta divisió va portar els experts a parlar de generacions de drets humans⁷ ja que es diferenciaven en el seu contingut i en els diferent sistemes de garantia i control⁸.

No va ser fins la dècada dels vuitanta quan es va reconèixer la persona humana com a titular i centre dels drets humans. Aquest reconeixement va ser conseqüència de l'assumpció que els valors no estan per sobre de les persones, sinó que estan per garantir-ne i millorar-ne la vida. És a partir d'aquesta reconceptualització que es va començar a parlar de la tercera generació dels drets humans. Aquesta nova generació es fonamenta en els principis de solidaritat i té un marcat caràcter col·lectiu i intervencionista; es reconeix que la

---

⁷ Existeixen múltiples classificacions en funció del valor inspirador, segons el model d'exercici i contingut, d'acord amb la titularitat, de la seva aparició cronològica... Malgrat això, la més àmpliament utilitzada és aquella que classifica els drets humans en funció del seu valor inspirador. Sent aquest valor inspirador la llibertat per als drets de primera generació (PIDCP) i la igualtat per als drets de segona generació (PIDESC).

⁸ El Pacte Internacional de drets civils i polítics estableix un Comitè de Drets Humans que pot admetre denúncies individuals a part de les Estatals. Aquest Comitè vetlla pel compliment dels drets continguts en aquest pacte. No obstant això, el Pacte Internacional de drets econòmics, socials i culturals disposa d'una Comissió que únicament té la facultat d'analitzar els informes que emeten els Estats. Actualment existeix un projecte de protocol facultatiu al Pacte Internacional dels DESC que introduirà la possibilitat de presentar queixes davant d'aquesta Comissió.

intervenció dels governs és necessària per garantir el gaudiment dels drets humans. Aquesta tercera generació es troba entre el canvi sistèmic que va significar el col·lapse de la URSS i la tercera etapa de desenvolupament normatiu dels drets humans. Durant aquest període es va completar el desenvolupament normatiu en àrees com la infància, drets dels pobles i minories, dret a l'administració de justícia, protecció de les dones...

El canvi sistèmic que va significar el col·lapse del bloc soviètic va donar un nou impuls al sistema de protecció i defensa, impuls que ja s'havia iniciat durant la dècada dels vuitanta amb la tercera generació de drets. De la mateixa manera, les Nacions Unides, el pes i la importància de les quals s'havia anat reduint des de la seva creació, va intentar redefinir el seu paper en la nova configuració internacional a través de la celebració de grans conferències mundials⁹ que tenien com a objectiu establir l'agenda internacional del següent mil·lenni¹⁰. En aquest sentit, l'era post 1989 va

---

⁹ 1990 Cimera Mundial sobre la Infància (NY), 1992 Conferència de les Nacions Unides sobre Medi ambient i Desenvolupament (Rio de Janeiro), 1993 Conferència Mundial sobre els Drets Humans (Viena), 1994 Conferència Internacional sobre Població i Desenvolupament (El Cairo), 1995 Cimera Mundial sobre Desenvolupament Social (Copenhage), 1995 4a Conferència Mundial sobre la Dona (Beijing), 1996 Hàbitat II (Istanbul), 1996 Cimera Mundial sobre l'Alimentació (Roma), 1997 Cimera de la Terra (NY), 2000 Cimera Mundial per al Desenvolupament Social i més enllà: aconseguint un Desenvolupament Social per a Tots en un Món Globalitzat (Ginebra) i 2001 Conferència Mundial contra el Racisme, Discriminació Racial, Xenofòbia i Intoleràncies relacionades (Sud-Àfrica) – <http://www.unhchr.ch/html/conf.htm>.

¹⁰ Fruit d'aquest treball es va celebrar la Cimera del Mil·lenni, al document final del qual, la Declaració del Mil·lenni, els Estats membres de les Nacions Unides van declarar la seva determinació per aconseguir un món més pacífic,

significar el principi del fi de la politització dels drets humans. La Conferència Mundial de Drets Humans celebrada l'any 1993 va proclamar la universalitat, la indivisibilitat i la interdependència dels drets humans. No obstant això, malgrat els intents d'actualitzar i donar un nou enfocament al sistema de drets humans i al dret internacional en general, les crisis de Ruanda i de l'antiga Iugoslàvia van evidenciar el fracàs dels mecanismes de prevenció i actuació de la societat internacional.

El col·lapse de la URSS va dibuixar un nou panorama internacional caracteritzat pel triomf de l'hegemonia dels Estats Units, l'aparició de nous pols de poder com ara la Xina, l'Índia o el Brasil i, sobretot, la intensificació del procés de globalització. Aquest canvi en el sistema ha implicat l'aparició de noves formes de fractura, o la seva reparació després d'haver estat secundàries o haver estat congelades durant la Guerra Freda. Segons Carrillo Salcedo, el sistema internacional post 1989 es caracteritza per estar profundament fragmentat, heterogeni, complex, creixentment transnacionalitzat, interdependent, global i políticament no estructurat o integrat¹¹. És un sistema internacional profundament marcat per la intensificació de la globalització.

---

pròsper i just a través de la recerca d'una mundialització que actui com força positiva a l'hora d'aconseguir-ho. En aquest document es van establir els anomenats Objectius del Mil·lenni, que són: eradicar la pobresa extrema i la gana, aconseguir l'ensenyament primari universal, promoure la igualtat entre sexes i l'autonomia de la dona, reduir la mortalitat del nens menors de 5 anys, millorar la salut materna, combatre el VIH/ la SIDA, el paludisme i altres malalties, garantir la sostenibilitat del medi ambient i fomentar una associació mundial per al desenvolupament.

¹¹ Carrillo Salcedo, J.A.; Op. Cit. pp 109

Igualment, els atemptats terroristes de l'11 de setembre de 2001 han significat un punt d'inflexió en la defensa i protecció dels drets humans. Davant la necessitat d'incrementar la seguretat, els drets humans han estat relegats a un segon pla. Tot i que podríem afirmar que els drets civils i polítics començaven a estar garantits en gran part del món i que s'estaven coordinant esforços, tant des de la societat civil organitzada com des dels àmbits estatals i internacionals, en la protecció i defensa dels drets de segona i tercera generació, després dels atemptats del 2001 a Nova York aquesta situació ha canviat. La protecció i garantia dels drets civils i polítics ha sofert tant a Europa com als Estats Units una certa erosió en nom de la lluita contra el terrorisme. Alguns exemples en són la *Patriot Act* nord-americana, els vols secrets de la CIA, Guantánamo, o les diferents mesures antiterroristes que han estat adoptades a diferents països com la Llei de Prevenció del Terrorisme britànica de 2005. En nom de la seguretat i de l'estabilitat s'estan retallant una sèrie de llibertats i de drets adquirits.

- Nous reptes, noves necessitats

La globalització planteja nous reptes a la vegada que recorda els que encara estan pendents en matèria de drets humans. Fer-hi front requereix un exercici de comprensió i de profunda reflexió per poder analitzar la complexitat del procés, així com les seves conseqüències, ja que determina en un grau molt elevat la configuració de la nostra societat internacional.

El terme de globalització ha estat, i és, àmpliament debatut i discutit, no existeix una única definició. Tanmateix, una de les definicions més comunament adoptades és la realitzada per Held que defineix la globalització com

“un procés (o conjunt de processos) que expressa la transformació de l'organització espacial de les relacions socials i de les transaccions –determinat en termes d'extensió, intensitat, velocitat i impacte – generant fluxos¹² transcontinentals o interregionals i xarxes¹³ d'activitat, interacció i d'exercici del poder”.¹⁴

Aquest procés està directament vinculat a l'ampliació, aprofundiment i augment de la velocitat de les interconnexions que inevitablement implica l'augment de velocitat de les interaccions i processos globals. És a dir, l'extensió de les activitats socials, econòmiques i polítiques a través de les fronteres ampliant d'aquesta manera l'abast de les xarxes d'activitat social i de poder. Les decisions i actuacions realitzades en una regió del món tenen una importància vital per als individus i comunitats de regions molt distants del lloc on es van prendre.

Si partim d'aquesta definició hem de considerar que la globalització no és un fenomen nou sinó que més aviat es tracta d'un procés que es remunta tan lluny en el passat com la pròpia història humana. No obstant això, aquest procés s'ha vist intensificat durant les darreres dècades gràcies al desenvolupament dels sistemes de transport i de comunicació que incrementen de forma exponencial la velocitat amb

---

¹² Per fluxos ens referim als moviments de béns físics, persones, símbols, capitals i informació.

¹³ Per xarxes entenem els models regulats d'interacció entre agents, activitats o centres de poder.

¹⁴ Held, David; Mc Grez, Anthony; Goldblatt, David; Perraton, Jonathan; 1999 “Global Transformations, Politics, Economics and Culture” ed Polity Press., pp 6

què es difonen a escala global les idees, els béns, la informació, el capital i les persones.

La globalització ha comportat una sèrie de canvis significatius a la comunitat internacional i, potser, un dels més rellevants hagi estat el debilitament de la centralitat de l'Estat. Autors com Susan Strange¹⁵ apunten que ha estat l'Estat mateix el que ha cedit part del seu espai a altres actors no estatals. Altres autors mantenen la tesi contrària, l'aparició de nous actors en el panorama internacional ha debilitat el paper tradicionalment central de l'Estat en les relacions internacionals. Sigui com sigui, l'Estat ha perdut la seva posició dominant a l'escenari internacional. Aquesta situació ha implicat canvis molt importants com per exemple la pèrdua del monopoli de la violència per part de l'Estat. La pèrdua de la posició dominant de l'Estat no ha tingut lloc únicament a l'escenari internacional (multinacionals, organitzacions internacionals, ONG), a escala subestatal també han aparegut nous actors que estan assumint un perfil internacional cada cop més rellevant (un clar exemple en són els poders locals). La intensificació de la globalització porta a terme un procés de difusió del poder en què els límits entre el món intern dels Estats i el món internacional són cada cop més difusos. En aquest context, resulta evident que els estats són massa grans per resoldre els problemes quotidians, i massa petits per fer front als problemes de la globalització.

Malgrat aquestes dinàmiques d'interconnexió global, la comunitat internacional continua sent profundament heterogènia; realitats postmodernes com la Unió Europea conviuen amb estats amb

---

¹⁵ Strange, Susan; *La Retirada del Estado*, Trobada Icaria-Intermón Oxfam, 2a Ed

organitzacions politicosocials de caràcter medieval com Somàlia, Sudan o Afganistan.

Un altre element essencial és la rellevància, cada cop més gran, de factors econòmics, científicotècnics i culturals en l'esfera internacional.

Totes aquestes dinàmiques tenen la seva vessant positiva, però al mateix temps tenen el seu costat més negatiu com el terrorisme, el crim organitzat, la degradació medi ambiental, l'augment de les desigualtats, la pèrdua de les diferències culturals provocada per la cultura de masses i l'homogeneïtzació cultural que com a conseqüències comporten l'exacerbació de nacionalismes i conflictivitats etnicoreligioses, fluxos financers incontrolats, fluxos migratoris..., tots aquests elements són difícilment controlables fins i tot per als Estats més poderosos.

Hi ha autors, com ara Ramonet i Julios-Campuzano¹⁶, que afirmen que la globalització és fruit de la segona revolució capitalista, ja que els protagonistes ja no són els Estats, sinó les empreses, grups industrials i financers privats¹⁷. És el triomf dels grups econòmics situats a la tríada (Estats Units, Europa i Japó)¹⁸. De fet, l'ordenament jurídic internacional ha facilitat els intercanvis de mercaderies i de serveis, així com de la circulació de capitals, a través de la flexibilització i liberalització de la reglamentació, no ha

---

¹⁶ Julios- Campuzano, Alfonso 2002 "La Globalización y la crisis paradigmática de los derechos humanos", a *Revista de Estudios Políticos*, N. 116, abril-juny.

¹⁷ Ramonet, Ignacio; 2001 "Globalización, Desigualdades y Resistencia" a Monereo, M i Riera, Miguel (ed), *Porto Alegre, Otro Mundo Es Posible*, ed El Viejo Topo, Madrid, España.

¹⁸ Fukuyama, 1989 "El fin de la historia", a *The National Interest*

estat així en el cas de la lliure circulació de persones, dotant el procés d'un marcat caràcter ideològic. De la mateixa manera, els beneficis de la integració econòmica mundial no han repercutit en tots per igual com postula la teoria econòmica del lliure comerç.

Com afirma Julios-Campuzano, les grans instàncies econòmiques supranacionals i les forces anònimes del mercat global limiten la realització dels drets humans a través de la violència estructural del sistema per imposar les normes del joc (establertes per i per a ells)¹⁹. En altres paraules, el poder estructural²⁰ fa que les desigualtats es reproduïxin. Aquest mateix autor manté que la globalització és un fenomen selectiu, contradictori i paradoxal en què els drets humans es troben en una situació precària fruit de la insuficiència del sistema de garanties i de la pròpia debilitat dels Estats en un context global²¹.

---

¹⁹ Julios- Campuzano, op cit pp 191

²⁰ Terme creat per Susan Strange.

²¹ Julios-Campuzano Op. Cit. Pp 193

- La Carta de Drets Humans Emergents: un repte a la globalització

El projecte de la Carta de Drets Humans Emergents (CDHE) s'inscriu precisament dins d'aquest context internacional de globalització. Tal com Mayor Zaragoza²² va afirmar,

"(...) la defensa dels drets humans no pot ser mecànica ni rígida.(...) els nous drets humans no irrompen per sumar-se sobtadament, amb caràcter contingent, a una enumeració ja constituïda. (...) hi ha noves circumstàncies històriques que ens porten a descobrir-los, a fer que es reconeguin, a desenvolupar-los i potenciar-los."²³

L'Institut de Drets Humans de Catalunya va constituir l'any 2003 un comitè científic²⁴ format per acadèmics, activistes, polítics i

---

²² Va ser Director General de la UNESCO de 1987 a 1999.

²³ Mayor Zaragoza, Federico "Una cuestión de voluntad" en AA.VV. Los Derechos Humanos en el siglo XXI, Cincuenta ideas para su práctica, Ediciones Unesco, editorial Icaria, Barcelona 1998.

²⁴ *Victoria Abellán*, catedràtica de Dret Internacional Públic, Universitat de Barcelona, *Jordi Borja*, urbanista i sociòleg, *Victòria Camps*, catedràtica d'Ètica i Filosofia, Universitat Autònoma de Barcelona, *Ignasi Carreras*, director d'Intermón-Oxfam, *Juan Antonio Carrillo Salcedo*, catedràtic de Dret Internacional Públic, Universitat de Sevilla, *Eduardo Cifuentes*, director de la Divisió de Drets Humans i Lluita contra la Discriminació de la UNESCO, *Monique Chemillier-Gendreau*, catedràtica de Dret Internacional Públic, Universitat París VII, *Cándido Grzybowski*, director de l'IBASE (Brasil), *Montserrat Minobis*, directora de les Emissores de Ràdio de la Generalitat de Catalunya, *Sonia Picado*, presidenta de l'Institut Interamericà de Drets Humans, *Gloria Ramírez*, Càtedra UNESCO, Universitat Nacional Autònoma de Mèxic, *Daniel Raventós*, president de l'associació Red Renta Básica (RRB),

membres d'organitzacions internacionals, que durant un any van debatre i redactar els avantprojectes que van servir de base per presentar un text provisional de CDHE al Diàleg "Drets humans, necessitats emergents i nous compromisos" que va tenir lloc a Barcelona durant el Fòrum Universal de les Cultures, el mes de setembre de 2004.

Durant 4 dies es va debatre el text i es van incorporar les idees i suggeriments que van emanar dels 6 seminaris, on van debatre més de 100 experts, i que va comptar amb la participació d'unes 1000 persones.

El text, finalment adoptat, és el que avui ens ocupa. La CDHE pretén donar respostes als reptes que la globalització planteja en matèria de drets humans des de la globalització mateixa a través d'un text programàtic que emana de la societat civil global²⁵ i materialitza les reivindicacions dels diferents moviments socials. La CDHE és concebuda d'acord amb la creença que la humanitat és una comunitat política que té el dret a assumir el seu destí de manera compartida. Parteix d'una nova concepció de la participació ciutadana i concep els drets emergents com a drets ciutadans, a

---

Boaventura de Sousa, catedràtic Economia i Estudis Sociològics, Universitat de Coimbra, *Guy Standing*, copresident de la Xarxa Europea Renda Bàsica, *Joan Subirats*, catedràtic de Ciència Política, Universitat Autònoma de Barcelona, *Xavier Vidal-Folch*, director adjunt El País, *Michael Walzer*, catedràtic de Ciències Socials, Institut d'Estudis Avançats, Universitat Princeton, *Gita Welch*, coordinadora Grupo de Desenvolupament Institucional del PNUD, *Joanna Weschler*, representant de Human Rights Watch a les Nacions Unides.

²⁵ Precisament aquest actor sorgeix i creix a partir de la debilitació del sistema westfalià de l'Estat Nació.

diferència de la Declaració Universal dels Drets Humans nascuda sota una lògica estatal del sistema internacional, ja que és una resolució de les Nacions Unides.

No obstant això, tot i que es parteix d'una lògica diferent a la de la Declaració, no pretén derogar-la ni desbancar-la, sinó més aviat actualitzar-la i donar-li un nou impuls. El seu objectiu és recollir aquells drets que ja han estat reconeguts a la Declaració, així com en els dos Pactes Internacionals de Drets Humans²⁶, a més dels drets humans que progressivament s'han anat reconeixent i protegint als diferents instruments internacionals de protecció i defensa, actualitzant-los a les noves necessitats. Igualment, reconeix una sèrie de drets que podem denominar nous, ja que fins al moment no han estat contemplats per l'ordenament jurídic internacional.

La CDHE es divideix en dues parts: una primera on es recullen els valors i principis que inspiren la Carta, i una segona articulada en la qual els drets es classifiquen en sis títols. Passarem a analitzar aquesta estructura amb més detall.

Durant els debats del comitè científic es va fer patent la necessitat de definir uns valors que servissin de base per a la interpretació dels drets recollits a la CDHE, ja que els valors no són estàtics, han anat canviant de significat i no a tot arreu s'entenen de la mateixa manera. En aquest sentit, podem il·lustrar el caràcter dinàmic dels valors observant la contraposició i aparent antagonisme que en els darrers anys s'ha anat debatent entre seguretat i llibertat.

---

²⁶ Pacte Internacional dels Drets Econòmics, Socials i Culturals i el Pacte Internacional dels Drets Civils i Polítics.

Cal destacar alguns dels valors que es recullen a la CDHE: **dignitat**, basada en la concepció de l'ésser humà com un fi en si mateix i no com un mitjà per als fins d'altres persones, intrínsecament lligada a la llibertat; **igualtat**, entesa com equitat, sense tractar de suprimir les diferències, sinó d'aconseguir que aquestes no siguin discriminatòries ni excloents; **convivència**, aquest valor va molt més enllà de la tolerància, s'ha de reconèixer allò que no ens agrada o ens incomoda com un igual i aprendre a conviure amb tot el món; **pau**, el rebuig als conflictes armats i a la violència en general és un valor que creix a les nostres societats i, com a tal, ha de vincular-se a d'altres valors com el del diàleg, base d'una societat pacífica; **llibertat**, exercir la llibertat d'una manera responsable comporta la recerca del difícil equilibri entre les llibertats individuals i els altres drets, la garantia del qual, d'una manera o altra, limita aquestes llibertats.

Es també interessant analitzar els principis transversals que serveixen de base per a la interpretació de la resta de la CDHE. Aquests principis van suscitar un gran debat ja que s'introdueixen alguns conceptes nous a partir dels denominats principis clàssics, denominats així ja que estan recollits en molts altres instruments de drets humans, com el *principi de no-discriminació*, el de *solidaritat* o el de *participació*.

El *principi de coherència* garanteix la interdependència de tots els drets humans i rebutja qualsevol tipus de jerarquització en generacions o divisions sectorials. Els drets humans emergents integren tots els drets humans, que, com ja sabem, són indivisibles, interdependents i universals.

Gràcies al *principi d'horitzontalitat* es reivindica la promoció i garantia dels drets humans en tots els nivells de la societat: internacional, nacional, regional i local; i el *principi d'exigibilitat* recorda l'obligatorietat dels Estats a l'hora d'adoptar mecanismes de garantia que eviten el caràcter merament programàtic d'aquests drets humans.

Per analitzar la segona part de la CDHE, hem d'entendre la divisió de l'articulat en sis títols. Aquests corresponen als sis seminaris que van tractar el text de la CDHE durant el Diàleg "Drets humans, necessitats emergents i nous compromisos" al setembre de 2004. Els sis títols il·lustren sis característiques diferents que el sistema democràtic hauria de complir. Als inicis d'aquest segle XXI sembla demostrada la necessitat d'aprofundiment dels nostres sistemes democràtics fent incidència en la millora de la seva qualitat i en la garantia dels seus preceptes.

La CDHE preveu les següents característiques com els elements fonamentals que una democràcia ha de reunir:

- Igualitària: per garantir la igualtat d'oportunitats de tots els éssers humans i el gaudiment de tots els drets humans, una democràcia ha de reconèixer el dret a una existència digna, en pau i amb un medi ambient saludable. De la mateixa manera, els col·lectius en situació de risc o exclusió han de protegir-se de manera especial.
- Plural: la pluralitat d'opinions, creences, cultures, llengües..., és una riquesa de les nostres societats que hem de reconèixer i protegir. El dret a la informació i a la comunicació garanteixen l'accés de tots els éssers humans a aquesta pluralitat.

- Paritària: el paper de la dona a les societats del segle XXI és cada cop més gran, però no podem considerar els nostres sistemes com veritablement justos fins que la meitat dels éssers humans que representa el sexe femení no estigui representada de manera paritària a totes les esferes polítiques, socials, culturals i econòmiques. Els drets d'autodeterminació personal i sexual, la llibertat d'elecció dels vincles personals o la tutela de totes les manifestacions de comunitat familiar, són alguns dels aspectes que poden garantir una democràcia veritablement equitativa.
- Participativa: la participació de tots els éssers humans en els processos de presa de decisions que els afecten és l'única manera de garantir-hi la influència de tots, i també la forma d'introduir un cert sentiment de corresponsabilitat entre les persones. És per això que la democràcia participativa no s'entén únicament com un enfortiment d'aquesta en detriment de la representativa, sinó també com l'extensió del sufragi actiu i passiu a tots els ciutadans als seus llocs de residència habitual, independentment de la seva nacionalitat. La configuració de la ciutat com a veritable espai democràtic implica el reconeixement d'alguns drets com el de l'habitatge, l'espai públic, la mobilitat i l'accessibilitat...
- Solidària: el gaudiment dels drets humans per part d'una societat no té sentit si no es produeix universalment. És per això que el desenvolupament ha de ser solidari i arribar a tots els racons del planeta per assegurar-ne l'existència en condicions de dignitat de les generacions futures. El dret a participar en el gaudiment del bé comú universal és la base d'aquest títol.

- Garantista: la declaració de tots aquests drets no ha de quedar-se en una mera enumeració, sinó que se n'ha de garantir el compliment a través de l'adopció de mecanismes de garantia que assegurin el dret a la veritat i a la justícia, el dret a la cultura democràtica i el dret a un sistema internacional just. El concepte de democràcia garantista podria concentrar-se en el dret i el deure de respectar els drets humans per part de tots els actors de la nostra societat i independentment de les fronteres nacionals.

És en aquests sis títols on es recullen uns cinquanta drets emergents. Però, què entenem exactament per dret emergent? On es troba l'emergència?

El concepte emergent sorgeix de la següent doble concepció. Tal i com apunta Gloria Ramírez, l'etimologia del verb emergir prové del llatí *emergere* que significa sortir a la superfície de l'aigua o d'algun altre líquid en sentit figurat. Per tant, emergent com adjectiu significa que surt a la superfície, que neix, que es materialitza. Si apliquem aquest terme al concepte de drets humans, segons Ramírez, ens porta a identificar aquells principis i prerrogatives que avui apareixen com a reivindicacions de la societat civil globalitzada i esdevenen exigències ètiques davant els Estats i la comunitat internacional²⁷.

Partint de les premisses anteriors, l'autora manté que els drets humans emergents són un conjunt de drets que, per una banda,

---

²⁷ Ramírez, Gloria 2004 "De la Declaración Universal de Derechos Humanos del siglo XX a la Carta de Derechos Humanos Emergentes del siglo XXI".

emergeixen després d'haver estat "submergits" en l'oblit, la indiferència i el menyspreu per part dels Estats i el conjunt del sistema internacional; i per una altra, són tots aquells drets que sorgeixen davant la ràpida i constant evolució de les societats globalitzades²⁸. Sense la pretensió de realitzar una anàlisi exhaustiva de la CDHE observarem quins elements nous aporta al règim internacional dels drets humans. Per això basarem la nostra anàlisi a partir d'aquesta doble dimensió dels drets emergents, entenent com drets submergits aquells drets que ja han estat previstos amb anterioritat i que la CDHE torna a reivindicar, freqüentment des d'un nou enfocament més actualitzat, i nous drets que fins ara no han estat contemplats als instruments internacionals de protecció i defensa.

D'aquesta manera, la CDHE abandona la clàssica divisió dels drets humans en generacions i advoca per una concepció unitària i no jerarquitzada.

- **Drets submergits que emergeixen**

Segons aquesta classificació trobem una sèrie de drets que podem denominar clàssics com el dret a la seguretat vital (art.1.1, CDHE) a la integritat personal (art. 1.2, CDHE), al treball (art.1.4, CDHE), a l'educació (art.1.6 i art.6.5, CDHE), a la igualtat (art.4 i art.6.1, CDHE), a la llibertat de consciència i religió (art.5.6, CDHE)... així com drets comunament denominats de tercera generació com el dret al medi ambient (art.3, CDHE), al desenvolupament (art.8, CDHE) o el dret a la pau (art.2, CDHE). Precisament, un element nou de la Carta de Drets Humans Emergents és que agrupa tots els

---

²⁸ Ibid.

drets a un mateix nivell. És a dir, no els separa segons generacions. Igualment, acaba amb la divisió entre drets individuals i col·lectius així com entre els polítics i els econòmics, socials i culturals.

No obstant això, la CDHE va més enllà que el simple reconeixement d'aquests drets sota les premisses d'universalitat, indivisibilitat i interdependència proclamades per la Conferència Mundial sobre drets humans de 1993. Quan proclama el dret a la integritat personal, recollit tant a la Declaració Universal dels Drets Humans com al Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics, introdueix la prohibició expressa de la pena de mort així com les execucions sumàries sota qualsevol circumstància i lloc (art. 1.2).

De la mateixa manera, quan reivindica el dret al treball, reconeix el dret a la propietat intel·lectual, article 27.2 de la Declaració Universal de Drets Humans, no obstant això, la CDHE afegeix que aquest dret estarà vigent sempre que respecti els interessos generals de la comunitat.

En el cas del dret a la salut, un altre dret considerat clàssic, no simplement reconeix el dret de totes les persones al gaudiment del nivell més alt possible de salut física i mental, tal i com estableix la declaració, sinó que reivindica el dret a l'assistència sanitària, l'accés als medicaments, l'accés a les millors tecnologies de la salut i a la possibilitat de gaudir d'un sistema sanitari de prevenció, vigilància i assistència personalitzada. Reivindica el dret de totes les persones i de tots els pobles a gaudir dels desenvolupaments científics i tecnològics en temes de salut i, en particular, a l'enginyeria genètica respectant els principis fonamentals de la dignitat de la persona i dels drets humans (art. 1.5 CDHE).

Pel que fa al dret a l'educació, la CDHE proclama el dret al saber i al coneixement, a la formació continuada i inclusiva i a l'eradicació de l'analfabetisme (art.1.6, CDHE). Aquest dret subratlla la necessitat del caràcter continu i inclusiu de l'educació, ja que és un dels pilars bàsics per al desenvolupament i benestar en una societat global en contínua transformació en què el poder radica també en el control del que ha estat denominada la societat de coneixement.

Un altre dret recollit en múltiples instruments internacionals de protecció és el dret a la igualtat (art.4, CDHE). És en aquest dret que es reivindica el ple gaudiment dels drets humans en igualtat de condicions per a totes les persones. La CDHE remarca de forma especial la necessitat d'adoptar aquelles mesures que contribueixin a la superació de les realitats que erosionen la igualtat. De la mateixa manera reconeix la necessitat de protecció dels col·lectius en situació de risc i exclusió: infància i adolescència, persones grans, persones amb discapacitats... Un element nou és el reconeixement de la situació d'especial vulnerabilitat de les persones immigrants, reconeixent-los independentment de la seva situació legal el dret a gaudir de forma plena de tots els drets reconeguts a la Carta així com dels drets reconeguts a la Declaració Universal per part de l'Estat d'acollida. Va més enllà de la Convenció Internacional sobre la Protecció dels Drets de tots els Treballadors Migratoris i del seus Familiars²⁹. Un exemple en són els drets reconeguts al títol IV referents a la democràcia participativa que en virtut de l'article 4 són plenament aplicables a les persones immigrants. Així doncs, la CDHE estableix que les persones immigrants, independentment de la seva situació legal, tenen una

---

²⁹ Adoptada per l'Assemblea General a la resolució 45/158, del 18 de desembre de 1990.

sèrie de drets polítics garantits com el dret universal al sufragi actiu i passiu, i a participar amb independència de la nacionalitat dels processos electorals i consultes populars que se celebren al lloc de residència habitual. Aquest reconeixement és inèdit en l'àmbit jurídic internacional, fins i tot a molts països a escala nacional.

Tot i que el dret a la pau³⁰ (art.2, CDHE) ha estat recollit en alguns principis i declaracions de les Nacions Unides, aquests no tenen força vinculant jurídicament. La seva inclusió a la Carta com a dret *per se* reforça la seva importància i el fa més fort. No obstant això, la CDHE introdueix dues novetats molt importants en el desenvolupament del dret a la pau. Es tracta del reconeixement del dret a l'objecció de consciència davant les obligacions internacionals i el dret a rebutjar les obligacions militars per part de les persones que integren l'exèrcit en operacions militars (internes o internacionals) que violen els principis i normes del dret internacional humanitari. Ambdós drets són d'una gran transcendència ja que modifiquen substancialment la llibertat d'elecció de l'individu fins i tot en institucions tan jeràrquiques i rígides com és l'exèrcit. El seu reconeixement internacional modificaria clarament el caràcter dels conflictes bèl·lics.

La situació internacional del dret al medi ambient és semblant a la del dret a la pau ja que és un dret que ha estat tingut en compte per nombroses declaracions, principis i plans d'acció de les Nacions Unides. El seu desenvolupament normatiu es va iniciar l'any 1972 amb la Conferència de les Nacions Unides sobre el Medi Ambient celebrada a Estocolm, va continuar l'any 1992 amb la celebració a

---

³⁰ Declaració sobre el Dret dels Pobles a la Pau, adoptada per l'Assemblea General a la resolució 39/11, del 12 de novembre de 1984.

Rio de Janeiro d'una altra Conferència de les Nacions Unides sobre Medi Ambient i Desenvolupament (Cimera de la Terra), i l'any 2002 a la Cimera Mundial sobre Desenvolupament Sostenible (Rio+10) a Johannesburg, creant així el règim internacional del medi ambient. La seva presència a la CDHE formulat com el dret a habitar el planeta i al medi ambient (art.3, CDHE) en reforça la importància i necessitat d'aplicació com a dret humà.

Altres exemples interessants de drets submergits els trobem al Títol II, dret a la democràcia plural. S'hi torna a posar de manifest el reconeixement de les característiques distintives dels pobles indígenes (art.5.5, CDHE) perquè es beneficien plenament dels seus recursos culturals, intel·lectuals i naturals³¹. De la mateixa manera reivindica el dret a la llibertat de consciència i religió, dret ja reconegut a la Declaració³². Tanmateix, introdueix un element nou, el dret a no tenir religió plasmant així la realitat de les societats modernes secularitzades (art. 5.6, CDHE).

Així mateix, la CDHE remarca la importància de respectar els drets humans al camp d'aplicació de les noves tecnologies insistint sobre el dret a la comunicació (art.5.8, CDHE) entès com el dret de tots els éssers humans a tenir accés i a usar les tecnologies de la informació i comunicació, en particular l'ús d'Internet; així com el dret a la protecció de les dades personals³³ (art.5.9, CDHE).

---

³¹ Recordem l'existència del Conveni (nº 169) sobre pobles indígenes i tribals a països independents, adoptat el 27 de juny de 1989 per la Conferència General de l'Organització Internacional del Treball a la seva 76a reunió. Va entrar en vigor el 5 de setembre de 1991, de conformitat amb l'article 38.

³² Art.18.

³³ Els dos drets ja han estat reconeguts per diferents instruments internacionals de protecció. La protecció de les dades personals la trobem als

La CDHE incideix també a enfortir la democràcia paritària, Títol III, recordant de nou el dret a la igualtat³⁴. La CDHE reivindica l'adopció de mesures preferents de protecció a favor de les dones tant en l'esfera local com en la nacional i la internacional. Aquest títol recull una sèrie de drets ja reconeguts però des d'un enfocament renovat. Per exemple, l'article 6.3 referent al dret a l'elecció dels vincles personals es refereix clarament a l'article 16 de la Declaració Universal. No obstant això, de la redacció de l'article 16 es desprèn que el tipus de relació que es protegeix és el matrimoni (explícitament escrit) entre home i dona (implícit). En canvi, l'article 6.3 va més enllà ja que estableix que "(...) Tot tipus de vincle personal lliurement consentit mereix igual protecció" deixant la porta oberta a diferents tipus d'associació sentimental ja sigui el matrimoni entre persones del mateix sexe o bé fórmules de convivència diferents al matrimoni (i que mereixen també protecció legal).

El dret a "la tutela de totes les manifestacions de comunitat familiar, sigui quina sigui la forma que adopti" (art.6.5, CDHE) és la reformulació del següent dret clàssic "La família és l'element natural

---

Principis rectors per a la reglamentació dels fitxers computadoritzats de dades personals (Assemblea General, resolució 45/95 del 14 de desembre de 1990). Declaració sobre l'ús del progrés científic i tecnològic per a l'interès de la pau i per al benefici de la humanitat, proclamada per l'Assemblea General mitjançant la resolució 3384 (XXX) de novembre de 1975.

³⁴ Declaració sobre l'eliminació de la discriminació contra la dona (proclamada per l'Assemblea General a la resolució 2263 (XXII), del 7 de novembre de 1967. Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la dona (adoptada per l'Assemblea General a la resolució 34/180, del 18 de desembre de 1979, en vigor des del 3 de setembre de 1981).

i fonamental de la societat i té dret a la protecció de la societat i de l'Estat" (art.16.3, Declaració Universal) amb un renovat enfocament que recull la realitat social contemporània molt més diversa i complexa.

El dret a la democràcia solidària (definit a l'article 8, títol V) té en compte una sèrie de drets que podríem denominar submergits ja que tant el dret a la ciència, la tecnologia i al saber científic (art.8.1, CDHE) en virtut del qual es garanteix l'accés als coneixements científics i humanístics i a beneficiar-se dels resultats d'aquests coneixements, com el dret al desenvolupament (art.8.3, CDHE) entès a través de la premissa que l'ésser humà és el subjecte central del desenvolupament³⁵ no són drets nous. De fet, els trobem a la Declaració sobre la Utilització del Progrés Científic i Tecnològic en Interès de la Pau i en Benefici de la Humanitat,³⁶ de 1975, i a la Declaració sobre el Dret al Desenvolupament ³⁷ de 1986, respectivament.

Amb tota seguretat el dret submergit per excel·lència recollit a la CDHE és el dret i el deure d'eradicar la fam i la pobresa extrema (art. 9.2 CDHE)³⁸. Actualment, més de 1.000 milions de persones

---

³⁵Referint-se clarament a la noció de seguretat humana.

³⁶Proclamada per l'Assemblea General a la resolució 3384 (XXX), del 10 de novembre de 1975.

³⁷Adoptada per la l'Assemblea General a la resolució 41/128, del 4 de desembre de 1986.

³⁸Recollit de forma explícita a la Declaració Universal sobre l'eradicació de la fam i la malnutrició aprovada el 16 de novembre de 1974 per la Conferència Mundial de l'Alimentació i que va adoptar l'Assemblea General a la resolució 3348(XXIX) del 17 de desembre de 1974. Aquest dret ha estat reconegut igualment per diferents instruments de protecció.

viuen en extrema pobresa³⁹ i 800 milions de persones s'alimenten per sota de les seves necessitats energètiques. De la mateixa manera, una quarta part dels nens menors de cinc anys que viuen a països en vies de desenvolupament estan malnodrits segons la FAO⁴⁰. Novament, la CDHE va més enllà ja que exhorta la responsabilitat dels actors estatals i no estatals, en particular les empreses transnacionals, organitzacions sindicals i ONG a cooperar i a adoptar polítiques dins dels seus respectius àmbits d'actuació dirigides a impedir la reproducció i perpetuació a escala internacional de les situacions de fam i pobresa extrema.

- **Els nous drets que emergeixen**

Com ja hem comentat anteriorment, la Carta de Drets Humans Emergents recull una sèrie de drets que fins ara no han estat recollits per cap instrument internacional de protecció i defensa dels drets humans. Són demandes dels moviments socials recollides per la societat civil global.

El dret a una renda bàsica de ciutadania (art. 1.3, CDHE) és el dret en virtut del qual es garanteix a totes les persones, sense cap discriminació i independentment de la seva situació laboral, el dret a viure en condicions materials de dignitat. Per garantir aquest objectiu i com un dret de ciutadania, es reconeix el dret a un ingrés periòdic sufragat amb càrrec als pressupostos de l'Estat a cada membre resident de la societat, independentment de les seves altres fons de renda i sense que afecti a les seves obligacions fiscals

---

³⁹L'indicador que determina l'extrema pobresa segons les Nacions Unides és viure amb menys d'1\$ al dia per persona.

⁴⁰*The Millenium Development Goals Report 2005*, United Nations, New York.

amb l'Estat. Aquesta renda haurà de ser l'adequada per permetre cobrir les necessitats més bàsiques del ciutadà.

La CDHE també recull el dret a tenir una mort digna, reconeixent, doncs, el dret a l'eutanàsia sempre i quan hi hagi una sèrie de garanties (art.1.7, CDHE).

El dret a la pluriculturalitat entès com el dret a viure en un entorn de riquesa cultural, de coneixement recíproc i respecte mutu entre persones de diferents orígens, cultures i religions també està reconegut a la CDHE, art.5.2. És més, la CDHE reivindica que totes les llengües, religions i cultures siguin protegides per igual.

De la mateixa manera, la CDHE reivindica la democràcia paritària de forma activa. No es conforma amb recollir el dret a la igualtat sinó que exigeix que hi hagi representació paritària definint-la com la proporció equivalent entre dones i homes, de totes les edats, als òrgans de participació i gestió polítics.

Un dels aspectes més inèdits i innovadors de la Carta de Drets Humans Emergents és el reconeixement i la reivindicació al dret de disposar d'una democràcia participativa que es materialitza a través del concepte de ciutadania⁴¹. La ciutadania és l'element constituent de les democràcies, i és per aquest motiu que la CDHE recull els següents drets⁴²: dret a la ciutat (entès com el dret a poder viure en una ciutat en què les persones que hi viuen poden gaudir-ne en l'àmbit polític, social, econòmic, cultural i ecològic), dret a la mobilitat universal (a poder migrar i establir la seva residència al

---

⁴¹Entenent la noció de ciutadà/ciutadana com titular de drets i de deures.

⁴²Recollits al Títol IV, Article 7 El dret a la democràcia participativa.

lloc de la seva elecció), el dret universal al sufragi actiu i passiu en tots els processos electorals i consultes populars que se celebren al seu lloc de residència habitual, el dret a ser consultat (col·lectivament de les decisions que els afecten), el dret a la participació, el dret a l'habitatge i a la residència (en els entorns significants de la persona o a tenir-ne un altre de la seva lliure elecció), el dret a l'espai públic i a la monumentalitat, el dret a la bellesa a l'espai urbà, el dret a la identitat col·lectiva a la ciutat, el dret a la mobilitat i a l'accessibilitat i finalment el dret a la conversió de la ciutat marginal en ciutat de ciutadania.

Alguns d'aquests drets com el de la renda bàsica o el dret a rebutjar les obligacions militars en operacions militars que violin principis i normes del dret internacional humanitari són molt innovadors i trencadors de l'*status quo*. Uns altres ja són drets recollits a les legislacions nacionals de molts països (sobretot occidentals) com el dret a l'objecció de consciència, el dret a una mort digna (l'eutanàsia) o el dret a la paritat. Tot i estar recollits per algunes legislacions nacionals, la gran majoria continuen sent un tabú per a gran part d'Estats.

Conclusions

La consecució i gaudiment de tots els drets recollits a la CDHE pot semblar una tasca utòpica o irrealitzable. El que és utòpic és pensar que podem seguir en aquest sistema neoliberal que destrueix el nostre planeta i mata de gana quasi dos terços de la població. Ens veiem davant la necessitat de globalitzar la solidaritat, desenvolupar nous projectes alternatius, imaginar noves aliances, afavorir noves formes de resistència, garantir efectivament noves propostes de democràcia internacional, de desenvolupament sostenible i de la

pau; i concebre, des de l'òptica de la societat civil, els drets humans del segle XXI.

És en aquesta necessitat en la qual s'emmarca la Carta de Drets Humans Emergents que hem analitzat aquí.

BIBLIOGRAFÍA

Berraondo López, Mikel; 2004 *Los Derechos Humanos en la Globalización, Mecanismos de Garantía y Protección*, Instituto de Derechos Humanos Pedro Arrupe, Universidad de Deusto, Bilbao

Carrillo Salcedo, J.A; 1999 *Dignidad frente a barbarie, La Declaración Universal de Derechos Humanos, cincuenta años después*, ed. Minima Trotta, Madrid.

Fukuyama; 1989 "El fin de la historia", en *The Nacional Interest*

Held, David; Mc Grez, Anthony; Goldblatt, David; Perraton, Jonathan; 1999 "Global Transformations, Politics, Economics and Culture" ed Polity Press.,

Julios- Campuzano, Alfonso; 2002 "La Globalización y la crisis paradigmática de los derechos humanos", en *Revista de Estudios Políticos*, N. 116, abril-junio.

The Millenium Development Goals Report 2005, United Nations, New York.

Mayor Zaragoza, Federico; "Una cuestión de voluntad" en AA.VV. *Los Derechos Humanos en el siglo XXI, Cincuenta ideas para su práctica*, Ediciones Unesco, editorial Icaria, Barcelona 1998.

Ramírez, Gloria; 2004 "De la Declaración Universal de Derechos Humanos del siglo XX a la Carta de Derechos Humanos Emergentes del siglo XXI". http://www.idhc.org/esp/12411_c_cientifico.asp

Ramonet, Ignacio; 2001 "Globalización, Desigualdades y Resistencia" en Monereo, M y Riera, Miguel (ed), *Porto Alegre, Otro Mundo Es Posible*, ed El Viejo Topo, Madrid, España.

Strange, Susan; 2001 *La Retirada del Estado* [2a] Ed Encuentro Icaria-Intermón Oxfam, P.310

Drets Humans Emergents: el Dret a viure amb dignitat. Renda Bàsica, Estats de Benestar i Immigració*

La Renda Bàsica és un ingrés pagat per l'estat, com dret de ciutadania, a cada membre de ple dret o resident de la societat fins i tot si no vol treballar de forma remunerada, sense prendre en consideració si és ric o pobre o, dit d'altra manera, independentment de quines puguin ser les altres possibles fonts de renda, i sense importar amb qui convisqui. En aquest article s'analitzaran els avantatges que suposa la instauració d'una Renda Bàsica enfront dels tradicionals instruments de l'Estat de Benestar, prestant especial atenció tant als subsidis condicionats com als no condicionats, i a la fal·làcia que suposa, avui dia, l'objectiu de la plena ocupació com a garant de l'òptim funcionament dels Estats de Benestar. Finalment s'analitzarà una de les qüestions que més interès suscita el tema: el debat sobre la immigració, es farà una anàlisi demostrant les virtuts de la mesura per a garantir la plena ciutadania a la població immigrant, alhora que es desmuntaran una sèrie de tòpics que la suposada instauració d'aquesta mesura implicaria com el anomenat efecte "*llamada*"¹.

---

* Irkus Larrinaga, investigador del departament de filosofia de la Universitat del País Basc. Amb la col·laboració d'Àlex Boso, sociòleg i investigador en el departament de Teoria Sociològica, Filosofia del Dret i Metodologia de la Universitat de Barcelona; i Mihaela Vancea, investigadora i becària en docència en Teoria Política, departament de Ciències Polítiques i Socials de la Universitat Pompeu Fabra.

¹ Article traduït del castellà per Esther Viader.

Com s'ha dit, la Carta de Drets Humans Emergents sorgeix dintre de les noves realitats culturals, socials i polítiques que hem denominat i definit com globalització. Nombrosos autors han assenyalat la complexitat d'aquest fenomen i les nombroses òptiques i metodologies necessàries per a la seva anàlisi². En el cas de l'estudi dels drets humans emergents³ l'anàlisi se simplifica si els analitzem individualment. Quan estudiem els vincles i dependències que cada dret emergent manté amb aquest *nou ordre mundial* podem d'una manera més clara i senzilla fonamentar normativament i dissenyar racionalment institucions, l'objecte de les quals sigui la garantia de cadascun d'ells⁴. Per a fonamentar i introduir hipòtesis de caràcter programàtic en el cas concret del dret a la Renda Bàsica (RB, en endavant), hem de centrar l'anàlisi en el ja esmentat procés de

---

² Hem de destacar: Held, David; Mc Grez, Anthony; Goldblatt, David; Perraton, Jonathan; 1999 "Global transformations, Politics, Economics and Culture" ed Polity Press, pp 16

³ Gran part de l'opinió pública de les nostres societats –*l'opinió pública mundial o internacional*– associa el concepte de globalització a una sèrie de connotacions de tint pejoratiu, així, per a explicar o referir-se als mals que aguaiten a la humanitat en l'actualitat es sol esmentar el terme globalització. És possible que hi hagi una mica de veritat en aquesta concepció per part de sectors rellevants de la ciutadania. No obstant això, en si mateixa, comporta –també– processos i actituds positives per al desenvolupament cultural, social i polític de la humanitat. En aquest sentit hem de destacar l'actitud de la societat civil que ha comportat a la redacció de la CDHE. Per això considero aquesta declaració un dels –ja esmentats– múltiples fenòmens que s'emmarquen dintre del terme globalització.

⁴ S'ha de notar que això és una actitud metodològica la finalitat de la qual és una major claredat epistemològica, no afecta en cap sentit al principi i indivisibilitat, interdependència i universalitat dels drets humans emergents.

pèrdua d'hegemonia dels Estats, en concret en la crisi dels Estats de Benestar Europeus⁵.

A mitjans del segle XX, T.H. Marshall⁶ va escriure un breu i senzill text en el qual explora el camí recorregut pels drets des de mitjans del segle XVII. Distingeix tres tipus de drets⁷ que lliga a l'evolució ideal del concepte de ciutadania en el món occidental i que corresponen a un segle diferent cadascun d'ells. Segons l'autor el segle XVIII va estar dominat per la reivindicació dels drets civils, és a dir, aquells que reflecteixen les llibertats personals, com la llibertat d'expressió, de pensament o de religió, el dret a qualsevol propietat, a treballar en el que un desitja (abolint així, el treball servil tan característic dels segles immediatament anteriors), a establir contractes vàlids i que tothom fos tractat amb igualtat per la justícia a l'hora de protegir aquests drets. El segle XIX, després de veure relativament consolidades les llibertats personals, es va llançar a defensar els drets polítics, tant el dret a participar en l'exercici del poder polític com representant d'un conjunt d'electors, com el dret de tots els ciutadans a triar governant, és a dir, a triar

---

⁵ En cap cas s'afirma que la RB sigui un dret aplicable solament a aquests Estats, això seria una flagrant contradicció amb el que es defensa en aquest text, es tracta tan sol d'observar on emergeix el concepte per a posteriorment analitzar fins a on arriba .

⁶ Marshall, T. H. (1950). *Citizenship and social class and other essays*. Cambridge: CUP. (*Ed Cast* Marshall, T.H, Bottomore, Tom.(1992) *Ciutadania y clase social*. Alianza Editorial. Madrid).

⁷ Ens agradaria advertir al lector que Marshall centra el seu estudi a Anglaterra, no obstant això, per al que ens proposem en aquest text, això resulta irrellevant ja que a *grasso modo* l'evolució que descriu és paral·lela –si no temporalment-, sí lògicament- a la majoria dels Estats occidentals.

als representants. És el segle dels sufragistes, encara que aquests no van guanyar la batalla del sufragi universal fins al segle posterior. Els drets civils i polítics són coneguts actualment com els drets de primera generació o drets de llibertat. Com a conseqüència de les revolucions obreres dels segles XIX i XX i de les diferents teories socialistes, apareixen els drets socials, també anomenats de segona generació o drets d'igualtat. Els drets socials comprenen un ampli ventall de mesures i de polítiques, des del dret a la seguretat i a un mínim de benestar econòmic al de compartir plenament l'herència social i a viure la vida d'un ésser civilitzat conforme als estàndards predominants de la societat. Les institucions directament relacionades són el sistema educatiu i els serveis socials. Són drets que intenten protegir -sense massa èxit fins a l'actualitat- als individus dels efectes perversos del sistema econòmic. Es tracta de drets que garanteixen una certa qualitat de vida a tots els ciutadans, més enllà de la llibertat individual o la igualtat política o de la justícia social. Una de les evidències empíriques de la pèrdua d'hegemonia dels Estats és que en el transcurs de la segona meitat del segle XX, amb posterioritat, doncs, a l'assaig de Marshall, ens hem acostumat a parlar dels drets de tercera generació o drets de solidaritat. Davant el poc èxit real i efectiu aconseguits pels drets de primera i segona generació.

L'expressió contemporània dels drets socials es troba en l'Estat de Benestar. Aquest sorgeix a Europa a la fi del segle XIX amb la política de Bismark. Paradoxalment, la intenció del canceller prussià mai va ser promoure un sistema social igualitari, on l'important fos aconseguir una certa igualtat entre les persones, en realitat, el seu propòsit no era altre que contrarestar als moviments socialistes de l'època. El seu objectiu era, davant el temor de les revoltes obreres, garantir l'ordre social. Per a assolir-ho, va dissenyar un sistema de

seguretat social en forma de contracte (se'ls descomptava dels salaris les prestacions que més tard obtindrien), que incloïa l'assegurança de malaltia, el d'accidents laborals i el de pensió per a la vellesa. Millorant el benestar dels treballadors, pretenia atenuar les crítiques més ferotges al sistema. Per això el pla alemany incorporava ja a l'origen una generositat molt major amb els treballadors millor pagats i amb una posició de mercat més fort (doncs era el favor que pretenia guanyar-se el règim bismarkianà), alhora que un tracte clarament desfavorable per als socialment més febles, que en general no van quedar coberts pel programa.

Però la política social de Bismark no va ser l'únic antecedent de l'Estat de Benestar. Feia falta que la teoria econòmica donés la seva aprovació a unes mesures que havien sorgit per a protegir encara més a un model social i econòmic que no qüestionava la desigualtat, però al que li resultava excessivament desagradable tolerar la pobresa, o més aviat les seves conseqüències: l'amenaça de l'ordre social. Tal embranzida teòrica va venir, en primer lloc, dels treballs de Pareto⁸ i Pigou⁹, els quals fermament recolzats per les teories utilitaristes del moment, van certificar que la política de maximització del benestar global de la societat era la més encertada també des del punt de vista econòmic. No obstant això, encara quedava un escull teòric per salvar. Havia l'Estat d'immiscir-se en els assumptes econòmics de la societat i en el mercat, contràriament al que havia estat predicant la tradició lliberal del *laissez-faire*? Keynes¹⁰ va venir a resoldre el problema no només

---

⁸ Pareto, V (1987) Escrits sociològics. Aliança Editorial. Madrid.

⁹ Pigou, A.G (1976) Un estudi sobre la hisenda pública. Institut d'Estudis Fiscals. Madrid.

¹⁰ Keynes, J.M. (1992) Assajos biogràfics: polítics i economistes. Crítica. Barcelona.

acceptant, sinó aconsellant, que l'Estat intervingués en els mercats per a mantenir l'elevada taxa d'ocupació i evitar així una caiguda de la demanda que posaria en problemes al sistema. Una vegada més, el desig de mantenir viu un model econòmic i social, que històricament s'havia basat en la desigualtat (a més d'en determinats valors religiosos com va mostrar Weber¹¹) venia en suport de les tesis que defensaven major justícia social. Per això, Keynes va ser inicialment benvingut pels conservadors i, posteriorment, reivindicat pels progressistes per a legitimar l'intervencionisme estatal. L'últim element de consolidació de l'Estat de Benestar es va produir com a conseqüència de l'informe Beveridge (1942). Al final de la Segona Guerra Mundial la situació de desemparament i la forta crisi econòmica que travessava Gran Bretanya van dur a l'elaboració d'aquest informe en el qual es recullen les polítiques assistencials no contributives, és a dir, el conjunt de mesures que es destinen a les persones de la societat que no tenen accés al treball i amb això la impossibilitat de contribuir –almenys econòmicament- al conjunt del sistema social. En aquest informe s'inclouen –almenys embrionàriament- la majoria de les polítiques socials que caracteritzen avui dia a l'Estat de Benestar.

Aquestes polítiques socials se sustenten i s'articulen sobre tres pilars:

1) Els programes que funcionen com una assegurança, els subsidis condicionats que subministren unes prestacions perquè s'han pagat unes contribucions, i es respecta alguna proporcionalitat entre el pagat i el posteriorment rebut, parlem de l'atur i la jubilació

---

¹¹ Weber, M (1979) L'esperit del capitalisme. Península. Barcelona.

2) Els programes que inclouen les prestacions assistencials i redistributives per a l'obtenció de les quals no és condició necessària haver contribuït anteriorment. Parlem de les rendes mínimes d'inserció, que ara per ara suposen una despesa pública desmesurada al mateix temps de ser totalment ineficaces, no garanteixen l'existència a ningú.

3) El tercer i darrer grup de programes inclou la provisió de béns i serveis públics que responguin a criteris anomenats d'utilitat pública: educació, sanitat, transport públic, habitatges de protecció oficial, etc...

Ara bé, la validesa d'aquests programes es basava –i es basa- en la validesa i funcionalitat dels següents supòsits:

1) La seguretat universal en l'ingrés. Tothom ha de comptar amb uns ingressos suficients no només per a subsistir, sinó també per a mantenir certes pautes de consum que ajudin a sostenir la demanda. Ara bé, aquest objectiu s'assoleix de forma indirecta, a través d'un altre objectiu: el de la seguretat en el treball.

2) En aquesta línia els problemes d'insuficiència dels ingressos (i l'absència de benestar que es derivava d'això) es veuen com un resultat de la manca de treball; i aquesta situació, donades les xarxes d'inclusió social, s'analitzen, al seu torn, com un fenomen circumstancial, de fet avui dia les polítiques socials i d'ocupació desenvolupades pels governs europeus segueixen tenint com objectiu garantir la plena ocupació.

L'absència real d'aquests supòsits en l'actualitat, que exposats d'altra manera i seguint a Noguera¹² són: un treball per a tota la vida, una família nuclear estable -amb cap de família masculí- la plena ocupació -també masculina- i una certa homogeneïtat en les condicions laborals de la població ocupada -ocupació a temps complet i amb salaris suficients- fa que les mesures de l'Estat de Benestar per a garantir els drets socials, lluny de pal·liar els problemes com la pobresa o la desigualtat, reproduïxen, precisament, les desigualtats i exclusions del mercat de treball del que depenen.

I això és degut, entre altres causes i raons, a què en els últims anys s'han anat consolidant unes tendències que apunten a un escenari totalment oposat:

En primer lloc, s'ha anat consolidant una tendència a una major flexibilitat del mercat de treball -amb permanents entrades i sortides per part dels treballadors i treballadores-, amb major pes del treball a temps parcial i amb major pes de l'anomenada oferta secundària de treball –dones i joves que treballen en condicions més aviat deplorables-.

En segon lloc, la impossibilitat d'integrar-se al mercat laboral, és a dir, l'atur que es creia un problema aïllat i en qualsevol cas momentani se'ns presenta com atur estructural, atur de llarga durada i amb poques possibilitats de reinserció laboral. Avui dia

---

¹² Noguera, J "Seguretat del bressol a la tomba. La Renda Bàsica com renovació de l'Estat de Benestar" Jornada de debat Renda Bàsica. Xarxa Maragall-Fundació Rafael Capalans, Juny 2003.

fenomen central en les relacions laborals i en el conjunt de l'estructura social.

Al mateix temps, assistim a l'aparició de fenòmens nous i inimaginables des dels supòsits que un dia van donar lloc a l'Estat de Benestar com els ocupats que reben remuneracions molt baixes, els denominats *working-poops*, treballadors i treballadores que poden acumular diverses ocupacions, diversos salaris i no aconseguir situar-se per sobre del llindar de la pobresa.

Paral·lelament a l'aparició d'aquests processos en l'àmbit del mercat laboral s'ha donat una progressiva eliminació de normes legals per al sosteniment dels ingressos en el treball i per a la prestació de subsidis "decents".

El que queda –amb sort– són polítiques residuals que, com el seu nom indica, no són xarxes de seguretat complertes, sinó operacions de salvament focalitzades, destinades a la cobertura de situacions extremes. Actualment, per tant, els aturats/as de llarga durada, treballadors a temps parcial o eventuais, autoocupats/ades amb baixes rendes, divorciats/ades, cuidadors/es o mestresses de casa sense feina i en general persones amb historials parcials i fragmentaris de contribució a la seguretat social, no tenen coberts els seus drets i tenen grans dificultats per a dur una vida digna i de qualitat¹³. La crisi de l'ocupació - la possibilitat que tots tinguem no només una ocupació sinó una ocupació digna- és la crisi de l'Estat de Benestar. Aquest es va dissenyar amb la falsa creença de què el

---

¹³ Noguera, J "Seguretat del bressol a la tomba. La Renda Bàsica com renovació de l'Estat de Benestar" Jornada de debat Renda Bàsica. Xarxa Maragall-Fundació Rafael Capalans, Juny 2003.

sistema de mercat capitalista asseguraria la plena ocupació, per això les ajudes que hipotèticament hauria d'aportar l'Estat gratuïtament (sense cap tipus de contribució) eren vistes com una excepció de casos molt concrets.

És en aquest escenari de crisi estructural de l'Estat de Benestar on podem presentar, ara més detalladament, la proposta de la RB.

Una definició de Renda Bàsica

“Una renda modesta però suficient per a cobrir les necessitats bàsiques de la vida, a pagar a cada membre de la societat com un dret, finançada per impostos o per altres mitjans i no subjecta a altra condició que la de ciutadania o residència”¹⁴.

A quins problemes dona resposta la Renda Bàsica?

Les dades relatives als nivells de pobresa existents no només en els denominats països en vies de desenvolupament, sinó també en l'opulent Nord són dignes de ser tingudes en consideració. D'acollir-se a la definició que la Unió Europea dona de la persona pobre –aquella que rep uns ingressos inferiors a la meitat de la renda mitjana disponible en l'àrea geogràfica de referència¹⁵ –, es pot concloure que més del 20% de la població de l'Estat Espanyol, és a dir, al voltant de 8 milions de persones, es troba per sota del llindar o línia de la pobresa –en altres paraules: 8 milions de persones se

---

¹⁴ Aquesta definició es pot trobar en www.redrentabasica.org

¹⁵ Fa uns anys, al 1999, la Unió Europea va plantejar la possibilitat de situar la línia de la pobresa en el 60% de la renda mitja de l'àrea de referència. Evidentment, en cas de fer ús d'aquest criteri, el percentatge de la població considerada pobre augmentaria significativament.

sostenen a Espanya amb menys de 310 euros al mes¹⁶-. Si a això s'afegeix l'evidència que les actuals condicions laborals obliguen a parlar de creixents nivells no només de precarietat laboral, sinó també de descontentament relatiu a les formes de treball remunerat, causa de significatives ineficiències productives, la renovació de les formes de relació entre ingressos i treball es torna urgent.

Però, quin paper juguen aquelles mesures de les quals parlàvem que, heretades del vell consens propi de l'Estat de Benestar tradicional, segueixen sent contemplades per part de les agències oficials dedicades a la redistribució de la riquesa i a la protecció social? En línies generals, es pot afirmar que les polítiques socials pequen d'una notable desconexió respecte els eixos de les polítiques econòmiques. Lluny de ser degut a dificultats en la coordinació entre l'una i l'altra esfera, fa falta atribuir aquesta realitat al fet que els objectius de les polítiques socials van quedant reduïts a recollir allò que la política econòmica estatal va excloent fins al punt que es pot afirmar que l'activitat de bona part dels gestors de les rendes mínimes d'inserció, per exemple, està orientada, bàsicament, a intentar pal·liar els desequilibris d'un

---

¹⁶ És cert que aquestes dades varien en funció dels anys, els autors i els procediments d'observació i mesura. Per exemple, no és el mateix fer càlculs a partir d'unitats de convivència que fer-los a partir d'individus, de la mateixa manera que prendre com a referència la renda disponible condueix a uns resultats diferents que en el cas de realitzar la despesa realitzada. A això cal afegir el percentatge rellevant de gent que no se sotmet a l'enquesta per temor a l'estigmatització que, en alguns casos, es produeix al difondre els ingressos. En qualsevol cas, dues bones aproximacions al tema, que apunten a les quantitats que s'han indicat, poden trobar-se en Ayala-Martinez (1999) i l'equip EDIS (1998).

sistema que genera exclusió. La política social, doncs, lluny d'estar dirigida a l'acció sobre les causes de la pobresa i de l'exclusió, acaba per constituir un instrument que es limita a actuar sobre les conseqüències d'una política econòmica entre els objectius de la qual no apareix el de la cohesió social. En definitiva, el plantejament sobre el qual s'articulen els actuals sistemes de subsidis condicionats ha estat superat per les noves circumstàncies econòmiques i socials que envolten els fenòmens d'un atur que cada vegada afecta un major nombre de col·lectius –dones, famílies monoparentals, joves i majors de 50 anys, entre d'altres-, i d'una creixent dificultat per superar les situacions de pobresa a través de l'ocupació –fa falta recordar el fenomen dels denominats “*working-poops*”, treballadors assalariats que, comptant amb un contracte laboral, no aconsegueixen superar el llindar de la pobresa¹⁷-. Enfront d'aquesta realitat, la necessitat de noves formes d'accés a la renda que la desvinculin de la realització d'una activitat remunerada pel mercat laboral sembla inqüestionable.

En aquesta direcció, la RB constitueix una mesura especialment eficaç per a la lluita contra la pobresa. Això, com és de suposar, depèn de la quantia que pugui assolir, però si la quantitat és superior al llindar de la pobresa, no hi ha cap mena de dubte que aquesta desapareixeria. Tal com s'ha plantejat, el llindar de la pobresa es mesura en termes de pobresa relativa: són pobres, vist des d'un punt de vista estrictament estadístic, tots aquells que no disposen, per a viure, de com a mínim la meitat de la renda mitja de la societat en la qual es troben. Es deia que, en concret, a l'Estat

---

¹⁷ Les dades que Mercader (2001) ofereix en relació amb el fracàs a Espanya dels sistemes de protecció social propis de l'Estat de Benestar resulten altament interessants.

espanyol aquest llindar de la pobresa queda fixat actualment al voltant dels 310 euros. Doncs bé, si la RB assolís aquesta xifra de 310 euros al mes, per tant, es podria considerar que la població compresa dintre les fronteres de l'Estat espanyol quedaria alliberada de la pobresa.

En una bona mesura, les virtuts que la proposta RB presenta de cara a la lluita contra la pobresa s'expliquen pel fet d'estar definida per oposició als actuals subsidis condicionats. Tal com s'ha plantejat, fa falta no confondre la RB amb els diversos subsidis condicionats propis de l'Estat de Benestar que existeixen actualment, en els quals la percepció dels beneficis fiscals, més o menys generosos, es troba condicionada a la verificació, per part del sector públic, de la suficiència dels ingressos rebuts en el mercat laboral. Però, quins avantatges concrets presenta la RB respecte als subsidis condicionats propis de l'Estat de Benestar? La RB permet, en primer lloc, en la mesura que constitueix una assignació incondicional, garantir, esquivar els elevats costos associats a l'examen de recursos que qualsevol subsidi condicionat exigeix¹⁸. En aquest mateix sentit, la simplificació administrativa que amb la RB s'assoleix pot ser crucial per a una efectiva racionalització de les polítiques socials i de redistribució de la riquesa¹⁹. En segon lloc, fa falta destacar que el fet que la RB es garanteixi *ex davant* fa d'aquest subsidi una mesura essencialment preventiva de l'exclusió, en cap cas curativa. En tercer lloc, a diferència dels subsidis condicionats, la RB no constitueix un sostre, sinó que defineix un

---

¹⁸ Raventós, D; 1999. El dret a l'existència. Ariel, Barcelona.

¹⁹ Sanzo, L, 2001 "Línies d'actuació per a l'impuls d'una política de garantia d'ingressos" Ponència presentada en el I Simposi de la Renda Bàsica. (Barcelona, Juny 2001).

nivell bàsic a partir del qual les persones poden acumular qualsevol altre ingrés. En quart lloc, la RB permet eludir el denominat parany de la pobresa, la qual apareix quan la percepció dels beneficis fiscals es troba condicionada a la verificació, per part de l'Estat, de la suficiència dels ingressos rebuts dintre del mercat laboral²⁰. En concret, el parany de la pobresa és el volum d'ingressos dintre del qual no convé al beneficiari del subsidi condicionat augmentar els seus ingressos derivats d'altres fonts, perquè si ho fes la conseqüència immediata seria la pèrdua del subsidi. Finalment, fa falta assenyalar que la RB permet posar fi als mals tant psicològics com operatius vinculats a l'estigmatització social del receptor d'un subsidi condicionat: la vergonya de ser marcat i registrat com pobre inhibeix el reclam del benefici i accentua les condicions de pobresa. Tal com assegura Wright²¹ en el cas dels Estats Units, la majoria de la gent que està necessitada i que podria assolir alguna assistència social ni tan sols la sol·licita, ja que considera que seria una mica degradant. El fet que la reculada de l'assistència social fora, durant la dècada de 1980, més acusat a països com els Estats Units, on els programes universals són mínims, reflecteix el fet que la redistribució basada en la comprovació de mitjans genera més divisions que els programes universals –ve a concloure Wright-.

En resum, la RB eradicaria la pobresa i resoldria molts dels defectes estructurals dels quals emmalalteixen avui els Estats de Benestar²²,

---

²⁰ Raventós, D; 1999. El dret a l'existència. Ariel, Barcelona.

²¹ Wright, I.O. (1988): "Per què alguna cosa com el socialisme és necessari per a la transició a alguna cosa com el comunisme", Zona Oberta, núm. 46-47

²² Ens agradaria deixar constància que si bé, per a introduir la mesura hem utilitzat el marc de l'Estat de Benestar, i això ha estat per diverses raons – entre les quals, per cert, es troba el fet que la majoria dels hipotètics lectors d'aquest article coneguin d'una o altra forma aquesta realitat-; tot allò

especialment aquells destinats a la redistribució de la riquesa i pal·liació de les desigualtats. No obstant això, no s'ha de concloure que la RB és una mesura destinada a la protecció –i dotació de drets- dels més desfavorits de la nostra societat. En efecte, la RB permetria al conjunt de la ciutadania arribar a majors cotes de llibertat i d'igualtat d'oportunitats. Entre la totalitat dels canvis estructurals de la societat que provocaria la seva implantació, hi ha que destacar: la major autonomia i el poder real d'elecció de la població més jove, que en l'actualitat compta amb un gran nombre de dificultats per a aconseguir una efectiva emancipació; en la mateixa línia, constituiria un instrument clau per a soscar la persistent desigualtat entre homes i dones, dotant a aquestes últimes d'un poder real per a prendre decisions més acords amb la seva voluntat real dintre de la unitat familiar; i finalment, i en aquest punt ens anem a aturar més exhaustivament donat el caire dels esdeveniments actuals i la seva importància per al conjunt de la societat, aportaria les eines necessàries perquè la població immigrant pogués arribar a, no només en un sentit formal, també de manera substantiva, la plena ciutadania.

La Renda Bàsica també per a immigrants

Una de les preguntes més freqüents en les discussions sobre el dret a la Renda Bàsica és si els immigrants haurien de rebre-la o no rebre-la. No entrarem a analitzar les possibles implicacions pràctiques que comportaria un model de Renda Bàsica que no exclogués a la població immigrant, atès que aquesta tasca implicaria

---

exposat fins aquí val per a altre tipus d'Estats amb altres tipus d'organització social. En efecte, es tracta d'una qüestió gradual, allí on no existeixin les mesures redistributives clàssiques dels Estats de Benestar, tindran, si cap, més raons i motius per a afegir-se a la proposta de la RB.

una anàlisi més completa i exhaustiva del que podem oferir en aquest text. Per a respondre a aquesta qüestió, ens centrarem més en un plànol teòric. Així, en primer lloc, descriurem amb cert detall les característiques bàsiques dels processos de migració internacional i la seva relació amb un fenomen més complex al que se li sol denominar globalització. I en segon lloc, discutirem com el marc legal internacional tracta el dret dels que migren, amb especial atenció a la Declaració Universal dels Drets Humans.

La desterritorialització de l'ésser humà

L'apogeu de la migració internacional constitueix un dels fenòmens històric-socials succeïts en el món més significatius des de la fi de la guerra freda. L'augment de les migracions contemporànies no és un fet casual sinó que s'emmarca dintre d'un procés més ampli i complex al que coneixem com globalització. Deia Ortega i Gasset que tots els fenòmens d'una època són germans uterins, i cal explorar fins que trobem la seva comuna conca materna. Amb aquest epígraf iniciem la investigació amb aquest difícil objectiu, pas previ necessari a la formulació de qualsevol resposta, ja sigui parcial o completa, al voltant de la nostra pregunta d'investigació principal.

Una de les dificultats a la qual ens enfrontem els investigadors socials per a descriure els processos migratoris és la falta de dades fiables sobre el nombre real de persones que han abandonat el seu país de naixement per a intentar millorar les seves vides en el denominat hemisferi nord. Molts països implicats en el procés manquen de dades estadístiques fiables sobre el moviment dels seus ciutadans. No obstant això, tot i aquest dèficit informatiu, gairebé ningú té la gosadia de dubtar de la magnitud del fenomen migratori contemporani. La *International Organization for Migration*

(IOM) estima que si bé és cert que en 1910 uns 33 milions de persones vivien en països diferents al seu, ja en l'any 2000 el nombre d'immigrants era d'uns 175 milions (definitos com persones que almenys havien viscut 12 mesos fora dels seus països de naixement). Qualsevol podria pensar que es tracta d'un efecte causat pel simple augment general de la població mundial. Però aquest és un argument, en el millor dels casos, espuri. La veritat és que, al finalitzar el segle XX mentre la població mundial s'havia triplicat, les migracions es van multiplicar per sis. D'acord amb les dades de la IOM (2000), aproximadament entre 5 i 10 milions de persones es converteixen en immigrants cada any.

Des del punt de vista de la geopolítica internacional, la migració és un fenomen dinàmic, que està en constant evolució i subjecte a criteris que no sempre resulten perceptibles a les nostres primeres intuïcions. Si durant la primera meitat del Segle XX regions com Estats Units, Canadà, Austràlia, Nova Zelanda o Argentina van ser considerades "països clàssics d'immigració laboral", en l'últim temps la migració s'ha estès als països del nord i oest d'Europa. Així, durant els anys 80, països mediterranis com Grècia, Itàlia o Espanya, que durant dècades van ser d'emigració, s'han transformat en àrees d'immigració. En l'actualitat, algunes regions de l'Europa Central i de l'Est -particularment Hongria, Polònia i la República Txeca- s'estan convertint també en noves àrees d'arribada. També els països àrabs, particularment, les regions de l'Orient Mitjà, estan sent afectats per complexos moviments de població. Turquia, Jordània o El Marroc representen avui punts de referència per a la migració laboral. De nou, Àfrica, després d'experimentar el procés de descolonització, és protagonista tant de la migració laboral com política. Finalment, a Àsia i Amèrica Llatina es donen pautes migratòries internes molt complexes. Aquestes regions han

experimentat un augment de fluxos de la seva població autòctona cap a altres regions del món²³.

En la seva ja clàssica obra *The Age of Migration*, Castles i Millar²⁴ identifiquen una àmplia gamma de factors com possibles variables explicatives de l'augment de la migració internacional des de finals dels anys setanta. Així, els autors plantegen condicionaments tan heterogenis com: (a) l'augment de les desigualtats entre el Nord i el Sud; (b) les pressions ecològiques i demogràfiques; (c) la recrudescència dels conflictes ètnics; i (d) la creació de noves àrees industrials i de negoci. Ningú pot posar en dubte que tots aquests factors tenen alguna connexió amb l'augment del nombre de persones disposades a sortir dels seus països a la recerca de millors oportunitats. No obstant això, és evident que no tots són igualment rellevants. L'augment de les desigualtats entre països ha constituït, sens dubte, el motor d'aquest procés.

---

²³ CASTLES, S. AND MILLER, M. (2003) *The Age of Migration*. Nova York: Palgrave MacMillan. Aquests defineixen les característiques principals del fenomen contemporani de la migració atenent a la seva diversa forma, escala i extensió: (a) Una clara dimensió global, un nombre cada vegada més elevat de països estan afectats pels moviments internacionals de persones; (b) una acceleració dels moviments internacionals en, pràcticament, totes les regions del món; (c) una diferenciació del tipus de migració dintre de cada país (presenten diferents tipus d'immigració: laboral, política, d'establiment permanent etc...); (d) Una certa feminització, les dones representen cada dia un percentatge més significatiu de la immigració en totes les regions i dintre de cada tipus de migració; i (c) Una politització de la migració, de manera que les polítiques nacionals, les relacions bilaterals i regionals i les polítiques de seguretat nacional dels Estats es veuen afectades cada vegada més per la migració internacional.

²⁴ Ibid

Les fronteres internacionals ajuden a mantenir la desigualtat econòmica i social²⁵. Però, els límits més importants no són els que es donen entre Estats sinó els que separen Nord i Sud – això és, entre les denominades societats avançades més poderoses (Nord Amèrica, Europa Occidental, Japó, Austràlia i Nova Zelanda), i els països pobres d'Àfrica, Àsia i Llatinoamèrica²⁶. En els últims anys, les disparitats Nord-Sud en renda, condicions socials, drets humans i seguretat s'han incrementat. Aproximadament, 460 milions de persones han empitjorat el seu nivell de vida respecte al principi de la dècada dels noranta²⁷ ; uns 2.800 milions de persones, això és, el 46 % de la humanitat, viuen avui per sota del llindar de la pobresa²⁸ ; cada any, moren uns 18 milions de persones per causes relacionades amb la pobresa, el que constitueix un terç de totes les morts humanes²⁹. La pobresa extrema coexisteix amb una prosperitat extraordinària d'altres països. Un nen nascut avui a Japó

---

²⁵ ZOLBERG, A. R. 1989. "The Next Waves: Migration Theory for Changing World." *International Migration Review*, 37(1), pàg. 21-62

²⁶ Nord i Sud no expressen aquí una configuració geogràfica, sinó política i social. El denominat Nord també inclou àrees i grups subjectes a la pobresa i l'exclusió social, mentre el Sud manté grups privilegiats i llocs de considerable prosperitat. Existeixen també regions i grups intermedis.

²⁷ MILANOVIC, B. 2002 ". True World Income Distribution, 1988 and 1993: First Calculation Based on Household Surveys Alone", *The Economic Journal*, 112, pàg. 51- 92

²⁸ World Bank (BM). 2000 . World Development Report 2000/2001 . Nova York : Oxford University Press.

www.worldbank.org/poverty/wdrpoverty/report/index.htm.

Una línia que el Banc Mundial fixa en menys de dos dòlars diaris.

²⁹ World Health Organisation (OMS). 2001. The World Health Report 2001. Geneva: WHO Publications.

POGGE, Thomas. 2002. "Moral universalism and global economic justice." *Politics, Philosophy and Economics*, 1, pàg. 29-58

té una esperança de vida de 82 anys, mentre que la d'un nen nascut a Zàmbia és tan sols de 37,5 anys. La possibilitat de néixer en un país o un altre determina clarament les oportunitats de vida d'un individu, en un clar procés de *path dependence*. Afirmar Pogge³⁰ que, si es realitzés una transferència de tan sols el 1% de la renda global agregada dels països rics als països pobres s'eradicaria la pobresa mundial. I, no obstant això, les desigualtats continuen creixent cada dècada. Davant aquesta situació, als habitants del Sud no els queda altre remei que buscar millor sort en els països rics.

Aquesta desigualtat és el fruit històric d'una conjuntura política global, que alguns autors han denominat com la crisi de l'Estat Social i la "civilització del treball". En els últims 30 anys, bona part de les "conquestes" derivades del consens social de postguerra han estat pràcticament sepultades. En el primer món, com hem vist més amunt, els "Estats del Benestar" han retrocedit visiblement davant les exigències de l'ordre econòmic neoliberal i els mercats financers internacionals. La seguretat i el benestar material que bona part de la població europeu-occidental i nord-americana semblaven haver assolit irreversiblement, s'han anat transformant en inestabilitat i condicions més dures de treball i de vida en els últims lustres de globalització³¹.

En el Tercer Món, aquest procés es conforma principalment a partir de la crisi del deute de finals de la dècada dels setanta i les subsegüents reestructuracions de les economies dirigides pel Fons

---

³⁰ POGGE; Op Cit.

³¹ DOMÈNECH, Antoni i Daniel RAVENTÓS. 2004 ". La Renda Bàsica de ciutadania i les poblacions treballadores del primer món," *Li Monde Diplomatique*, 105, juliol.

Monetari Internacional (FMI) i el Banc Mundial (BM) en els vuitanta i noranta. El propi Joseph I. Stiglitz, qui va ser vicepresident del Banc Mundial, afirma que les ideologies del mercat lliure i els estrets interessos financers que van prevaler en el FMI, van ser la guia de les polítiques públiques que van exacerbar la crisi econòmica en l'est d'Àsia, Llatinoamèrica i Rússia en els noranta³². L'Organització Mundial del Comerç, dissenyada, en principi, per a liberalitzar el comerç mundial creant un sistema de regles justes i universals, també ha ajudat a augmentar les desigualtats Nord-Sud. Els denominats països desenvolupats continuen auxiliant els seus productors. Els subsidis als agricultors del cotó en Estats Units, per exemple, van depreciar tant el producte que els petits agricultors a Àfrica van perdre uns 350 milions de dòlars per any³³. La probabilitat que, per exemple, molts camperols africans estiguin a punt d'abandonar la producció de cotó i emigrar, primer a les ciutats, i potser més tard a Europa, donats els vincles i deutes morals històrics entre països d'ambdós continents, és realment alta.

En efecte, durant la dècada dels vuitanta, el FMI i el BM van utilitzar la palanca del deute per a reestructurar les economies de la major part del Tercer Món. Potser un dels estudis que millor descriu algun dels terribles efectes de la globalització en els països pobres és l'obra de l'escriptor nigerià Fidelis Balogun, "Adjusted Lives"³⁴. En una col·lecció d'històries de vida, l'autor narra l'arribada del Pla d'Ajustament Estructural imposat pel FMI a mitjans de la dècada dels vuitanta a Nigèria com una gran catàstrofe natural, que va

---

³² STIGLITZ, Joseph. 2003. *El malestar en la globalització*. Madrid: Suma de lletres.

³³ Ibid.

³⁴ BALOGUN, Fidelis O. 1995. *Adjusted Lives: stories of structural adjustment*. Trenton: NJ.

destruir el país i pràcticament va esclavitzar de nou als nigerians que vivien en centres urbans. L'eloqüència d'aquest curt fragment del llibre de Balogun, recollit per Mike Davis³⁵, ho fa imprescindible:

"L'estranya lògica d'aquest pla econòmic semblava consistir en què, per a retornar la vida a una economia agonitzant, calia exprémer primer fins a l'última gota de la majoria subprivilegiada de ciutadans. La classe mitja va desaparèixer ràpidament i els munts d'escombraries d'aquells pocs cada vegada més rics es van convertir en la taula en la qual menjava la població multiplicada d'aquells que vivien en la misèria més absoluta. La fugida de cervells cap als països àrabs rics en petroli i cap al món occidental es va convertir en un torrent³⁶"

Lamentablement, els Plans d'Ajustament no només van afectar als ciutadans nigerians. Disseminat per tot el món avui dia tenim a supervivents d'altres 30 plans d'ajustament africans, així com a centenars de milions de persones que van sofrir els de plans asiàtics i llatinoamericans.

Davant un panorama tan desolador, una inquietant paradoxa captura avui als immigrants. Mentre la mobilitat de mercaderia i cabdal, sembla haver superat tots els obstacles possibles, una gran quantitat de barreres s'interposen encara a la mobilitat del treball. Els immigrants que tracten de fugir de la misèria, la fam, les guerres o les noves formes d'esclavitud³⁷, es topen amb fronteres

---

³⁵ DAVIS, Mike. 2004 ". Planeta de ciutats-misèria. Involució urbana i proletariat informal", *New Left Review*, , pàg. 5-34

³⁶BALOGUN, Op. Cit.

³⁷El treball esclau és una variant del treball forçat, empíricament rellevant. La OIT defineix el treball forçat com tota activitat laboral desenvolupada per

---

mitjà d'una coacció física o psicològica que obliga a la persona que ho realitza a treballar de forma involuntària per a una altra que serà (individual o col·lectivament) la beneficiària principal de la seva feina. L'esclavitud és, segurament, la forma més brutal de treball forçat en el capitalisme. Entenem aquí per esclavitud una situació en la qual les persones que la pateixen han estat reduïdes a mers objectes de propietat privada d'altres persones, sense drets reconeguts. Kevin Belis (2004), el sociòleg que tal vegada més esforços a dedicat en les últimes dècades a l'estudi del esclavisme modern, estima que existeixen 27 milions d'esclaus en el món. Les tres dimensions crítiques sobre les quals es fonamenta l'esclavitud són la violència, la durada de la relació de propietat entre l'amo i esclau i, finalment, la forma que s'imposa l'obligació de treballar. Es pot utilitzar aquesta dimensió per a perfilar tres formes bàsiques d'esclavitud. Així, seguint a Belis tenim: 1) L'esclau "com una propietat" és la forma més semblant a l'esclau clàssic. Una persona neix esclau o és capturat o venut per a la servitud permanent, i el seu dret de propietat pot ser reclamat. Els fills dels esclaus poden ser també tractats com una propietat i venuts per l'amo. Ocasionalment, aquests esclaus són mantinguts com objectes de consum ostentós. (2) L'esclau "per deutes" és el tipus més comú en el món. Una persona s'avalua a si mateixa per un préstec monetari, però l'amplitud i la naturalesa del treball no estan definides i el treball no pot mai reduir el deute original. El deute es pot traspasar a les següents generacions i esclavitzar als descendents, a més els fills poden ser retinguts o venuts en situacions de deute "per defecte". El dret de propietat no està en aquests casos afirmat obertament però existeix un control físic total sobre el treballador/a endeutat/a. (3) L'esclavitud "per contracte" demostra com les relacions laborals modernes són emprades per a amagar la nova esclavitud. S'ofereix un contracte que suposadament garanteix una ocupació, en un taller o potser en una fàbrica, però quan els treballadors són duts al seu lloc de treball descobreixen que estan esclavitzats. El contracte es fa servir com un esquer per a enganyar a l'individu i així esclavitzar-li, i com una forma de donar legitimitat a l'esclavitud. Per raons legals, s'escriuen contractes però, en realitat, el treballador "contractat" és un esclau amenaçat per la violència, sense cap llibertat de moviment i sense sou. Aquesta és la forma d'esclavisme

fortificades. En les societats capitalistes més avantatjades, on les poblacions treballadores autòctones s'han vist forçades a reorganitzar-se entorn a la flexibilitat i la precarietat laboral, els immigrants més afortunats no només pateixen en les seves ocupacions les mateixes formes de dependència i asimetries de poder que els treballadors nadius. L'immigrant està tan mercantilitzat que trencar el contracte de treball equival freqüentment a caure en "la clandestinitat", perdent així la majoria dels seus drets. Potser sigui per això que Zygmunt Bauman afirma que la llibertat de moviment tendeix a transformar-se en "el principal factor d'estratificació" de les societats contemporànies i en un dels criteris fonamentals al voltant dels quals es defineixen les noves jerarquies socials³⁸.

És en aquest context històric-social en el qual esdevé indispensable repensar el dret dels immigrants. Allò exposat fins aquí afirma la nostra hipòtesi teòric-normativa que el Dret de Gents rawlsiano no pot orientar la pràctica política, ja que arrenca de supòsits sociològicament irrealment. El perill d'interferència arbitrària, tan perjudicial en el plànol individual, és igualment nociu quan pertoca a les relacions entre Estats, organitzacions internacionals i transnacionals. Després, des d'un punt de vista normatiu, cert tipus de principi global redistributiu, com hem demostrat defensable des de diverses perspectives teòriques, és necessari. Però mentre aquest principi no és realitzat, un dels problemes socials més apressants segueix sent l'extrema vulnerabilitat que caracteritza al

---

que més està creixent, tant qualitativa com quantitativament i ja és la segona més gran del món.

³⁸ BAUMAN, Zygmunt. 2001. La globalització. Conseqüències humanes. Madrid: Fons de Cultura Econòmica

gruix dels immigrants que creuen del Sud al Nord. Una situació que requereix una política de protecció de grup per part de tot Estat de Dret. En el que segueix, sondejarem com el dret internacional protegeix el dret dels immigrants (amb especial atenció a la Declaració Universal dels Drets Humans), i proposarem recuperar dos conceptes crucials com són el dret d'existència i el dret d'hospitalitat, amb la finalitat de fer efectiva la protecció a aquest grup amb desavantatges. Seguidament, analitzarem amb quina mesura la Renda Bàsica pot constituir una proposta que ajudi a millorar les condicions de vida dels immigrants, discutint algunes de les qüestions més rellevants en relació amb les seves possibilitats d'aplicació i efectes derivats.

Migració i drets humans

El desenvolupament dels processos d'immigració massius i incontrolats exaspera les condicions d'extrema pobresa i desigualtat social de milers de persones en el món. Com acabem d'analitzar recentment, en les últimes dècades, les causes de la migració cap als països d'Europa Occidental han passat de ser principalment polítiques a altres factors com la pobresa, la misèria o els conflictes armats que pateixen els països de sortida. La majoria dels immigrants que vénen de països no Europeus busquen una forma de vida que els garanteixi la supervivència i millors oportunitats socials i econòmiques, normalment a través del treball. Està aquesta recerca legitimada pels drets humans?

El moviment de persones a través de les fronteres està, avui dia, regulat i subjecte a les normes internacionals dels drets humans. Entenem per "règim internacional de drets humans" un conjunt de normes jurídiques d'àmbit global i regional interrelacionades que se

superposen parcialment i que inclouen tractats de drets humans juntament amb el Dret consuetudinari internacional³⁹. Dintre d'aquest règim, existeixen diferents àrees interrelacionades que orienten el dret dels estrangers a tot el món. La Declaració Universal dels Drets Humans és naturalment, a dia d'avui, una de les principals fonts d'inspiració dels drets dels individus que entren en contacte amb comunitats territorialment delimitades, ja sigui només per a entrar en elles, ja sigui amb una intenció de permanència⁴⁰. Vegem com la Declaració reconeix i protegeix especialment el dret dels immigrants.

En l'Article 13 de la Declaració s'articulen les bases del dret a la llibertat de moviment a través de les fronteres. Curiosament, l'Article 13 concedeix el dret a emigrar, és a dir, a deixar el país, però no el dret a immigrar, és a dir, el dret a entrar en un país amb l'ànim de residir en ell, encara que sigui temporalment. L'Article 14 estableix el dret a gaudir d'asil (sota certes circumstàncies). L'Article 15 assegura que:

---

³⁹ En el règim internacional de drets humans hem d'incloure cossos de tractats de les Nacions Unides sota el Conveni Internacional sobre Drets Civils i Polítics (1966), el Conveni Internacional sobre Drets Econòmics, Socials i Culturals (1966), el Conveni sobre l'Eliminació de Totes les Formes de Discriminació Racial (1965), el Conveni sobre l'Eliminació de Totes les Formes de Discriminació Contra les Dones (1979), el Conveni Contra la Tortura o Altres Tractes o Càstigs Cruels, Inhumans o Degradants de la Nacions Unides (1987) i el Conveni Sobre els Drets del Nen (1989). Per a un estudi exhaustiu d'aquests tractats vegi's Neuman (2003).

⁴⁰ BENHABIB, Seyla. 2005. *Els drets dels altres. Estrangers, residents i ciutadans*. Barcelona: Gedisa.

NEUMAN, G. 2003 ". Human Rights and constitutional rights: harmony and Dissonance," *Stanford Law Review*, 55(5), 1863-1901.

- 1) "Tota persona té el dret a una nacionalitat"; i
- 2) "A ningú se li privarà arbitràriament de la seva nacionalitat ni del dret a canviar de nacionalitat"

És relativament sorprenent el silenci que guarda la Declaració Universal sobre l'obligació dels Estats de permetre l'ingrés d'immigrants, sostenir i protegir el dret d'asil i permetre la ciutadania de residents i ciutadans estrangers. I és que, malgrat la denominada naturalesa universal dels Drets Humans, la Declaració se subjecta en la sobirania nacional dels Estats individuals.

En síntesi, en la Declaració Universal el dret a la llibertat de moviment està definit de forma contradictòria i vaga. No existeix un destinatari clar de tal dret, ni s'estableixen les obligacions específiques que han de complir els països de sortida i d'arribada. No obstant això, l'única idea que el règim internacional ens aporta és que els Estats ja no gaudeixen de l'última autoritat sobre tots els objectes i subjectes dintre del seu territori circumscrit i, per tant, en matèria de drets humans han de respondre al Dret internacional d'alguna manera. Donada l'ambigüitat que existeix en el marc legal internacional en el tractament dels drets fonamentals dels immigrants, hem d'aprofundir en altres fonts en les quals aquests es puguin fonamentar normativament i, d'altra banda, explorar la proposta de la Renda Bàsica com una mesura per a materialitzar-los.

Tal com s'ha exposat en el marc teòric, recórrer a algun dels principis morals que caracteritzen la tradició republicana pot ser de gran ajuda en aquesta tasca. Així, des d'un punt de vista moral, una de les nocions claus per a aprofundir en la qüestió del dret de lliure moviment de les persones és el concepte kantianà del "dret a

l'hospitalitat". La meua tesi és que tal noció constitueix un bon punt de partida sobre el qual es podria començar a argumentar a favor del dret d'una Renda Bàsica, també per als immigrants.

En 1795, Immanuel Kant va escriure el seu cèlebre assaig "La pau perpètua", després d'haver-se signat el Tractat de Basilea entre Prússia i la França revolucionària. En el seu assaig, Kant es va aventurar a formular tres articles definitius per a assolir la pau perpètua entre Estats. A saber:

- (1) "La constitució civil de tot Estat ha de ser republicana";
- (2) "El dret de gents ha de fundar-se en una federació d'Estats lliures"; i
- (3) "El dret de ciutadania mundial ha de limitar-se a les condicions d'hospitalitat universal".

Curiosament, el tercer article, en el qual Kant estableix les bases del dret d'hospitalitat, és de llarg el menys tractat en la literatura acadèmica. Diu Kant:

" Es tracta en aquest article, com en els anteriors, d'una qüestió de dret i no de filantropia. Significa hospitalitat el dret d'un estranger a no rebre un tracte hostil pel fet d'haver arribat al territori d'un altre. Aquest pot rebutjar a l'estranger, si la repulsa no ha de ser causa de la ruïna del nouvingut; però mentre l'estranger es mantingui pacífic en el seu lloc ningú pot combatre'l hostilment. No es tracta aquí d'un dret pel qual el nouvingut pugui exigir el tracte d'hoste-[...], sinó simplement d'un dret de visitant, que a tots els homes assisteix: el dret a presentar-se en una societat. Fongui's aquest dret amb la comuna possessió de la superfície de la terra; els homes no poden disseminar-se fins a l'infinit pel globus, la superfície del

qual és limitada, i, per tant, han de tolerar mútuament la seva presència⁴¹”.

Kant distingeix clarament entre el dret d'hoste i el dret de visitant. Mentre que el primer significa un privilegi especial que el sobirà republicà pot atorgar, a voluntat, a certs estrangers que habiten en els seus territoris (ja sigui per realitzar certes funcions, per realitzar certes activitats econòmiques o per representar als seus ens polítics), el segon és simplement un dret de permanència temporal. Així, aparentment el concepte kantian d'hospitalitat no és un ideal constitucionalment exigent. Només implica el dret a entrar en un país en una situació extrema. No obstant això, el dret a l'hospitalitat de Kant, és una condició necessària però no suficient per a assolir, entre altres objectius socials, “la pau perpètua”. És a dir, només té un significat real quan s'acompleixen alhora les dues primeres condicions, és a dir: quan tot el món viu en un Estat republicà i totes les nacions s'interrelacionen en un sistema federal simètric d'Estats lliures. Evidentment, cap dels dos principis s'acompleix avui en el món, el que per força ens duu a considerar les formes de concreció del dret d'hospitalitat en les condicions històric-polítiques actuals.

El dret d'hospitalitat no pot negar-se, en paraules de Kant, si la seva negativa involucrés la destrucció de l'altre. Kant considerava impensable negar la residència a víctimes de guerres religioses, pirateria o l'enfonsament de naus, per exemple, atès que tal negativa significava amb tota probabilitat la mort d'aquestes persones. Els nivells de pauperització en els països pobres són tan

---

⁴¹KANT, Immanuel. [1795] 2004. Sobre la pau perpètua. Madrid: Aliança Editorial.

grans que creuar una tanca fillferrada constitueix en molts casos una qüestió de vida o mort. Després, en un món totalment desigual, el dret a l'hospitalitat és una idea exigent per als Estats. Tot país ric, Kant podria dir, hauria d'obrir les seves fronteres per a acollir a aquestes víctimes⁴².

Reprenquem la Declaració Universal dels Drets Humans. Històricament, la Declaració va tenir com objectiu principal trobar un estàndard comú de desenvolupament individual per a totes les persones del món i per a totes les nacions. El seu article 1 tracta d'assegurar la igualtat en drets i deures de totes les persones, independentment del seu origen, i reivindica la fraternitat com un element indispensable en les relacions interpersonals:

“Totes les persones neixen lliures i iguals en dignitat i drets. Estan dotades de raó i consciència i haurien d'actuar amb un esperit de fraternitat”

Llibertat, igualtat i fraternitat, va ser la divisa de la República a França encunyada per Robespierre el 6 de desembre de 1790, i va contribuir a la revolució dels drets de l'home (dones i nens) i el ciutadà. La llibertat era concebuda com independència enfront del

---

⁴² No obstant això, en els últims anys, tant la Unió Europea com Estats Units han enfortit les seves normes d'entrada i han multiplicat els procediments d'expulsió. En aquest sentit, potser un exemple paradigmàtic és el petit principat d'Andorra que en els últims anys ha denegat el permís de residència i treball a un miler d'estrangers pel seu precari estat de salut, després de sotmetre'ls a revisions mèdiques (vegi's "Andorra, només immigrants sans", El país, divendres 14 de juny 2001, pàg.47) L'actual enduriment de les normes d'ingrés i de control de migracions produït en tals països és, en un sentit kantian, èticament reprovable.

desig o caprici arbitrari de l'altre. Una independència que es basava sempre en la propietat, això és, en la possessió dels recursos materials suficients per a assegurar una existència social autònoma. La igualtat simbolitzava llavors la reciprocitat de dret: si sóc lliure, tinc el deure de respectar la llibertat de l'altre. Finalment, el tercer i més oblidat ideal de la revolució era la fraternitat. Aquest concepte vinculava als éssers humans entre si, en una identitat compartida, de manera que totes les persones havien de posseir els mateixos drets i els mateixos deures, una consciència i racionalitat compartides⁴³.

En efecte, després dels durs combats viscuts des de finals del segle XVI i fins a després del XVIII, els grans pensadors de la Il·lustració van considerar la pertinença a la raça humana com una identitat comuna. Segles després, l'ideal de fraternitat es troba avui amenaçat des de multitud de llocs, que abasten des dels diferents (i tantes vegades fallits) experiments comunitaristes, en el terreny de la política pràctica, fins a l'embat de les noves teories liberals de Xerris Taylor⁴⁴ o John Gray⁴⁵ qui s'afanyen més a emfatitzar les diferències culturals entre diferents comunitats, que a afrontar la necessitat real d'interrelacionar o de fraternitzar.

Però si algun article de la Declaració apunta a la necessitat d'una Renda Bàsica per als immigrants, i ho fa a més entroncant plenament amb la tradició històrica republicana, aquest és el 25, que afirma:

---

⁴³ GAUTHIER, Florence. 1992. *Triomphe et mort du droit naturel en révolution, 1789-1795-1802*. Paris: PUF.

⁴⁴ TAYLOR, Xerris. 1992. *Multiculturalism and the Politics of Recognition*. Princeton: Princeton University Press.

⁴⁵ GRAY, John. 2001. *Les dues cares del liberalisme*. Barcelona: Paidós.

“Tota persona té el dret a un estàndard de vida adequat per a la salut i el benestar de sí mateix i de la seva família, inclosos aliments, robes, habitatge i atenció mèdica, així com serveis socials necessaris, i el dret a la seguretat en cas d'atur, malaltia, incapacitat, viduitat, edat avançada, o altres mancances en circumstàncies més enllà del seu control”.

Què implica tal dret? Doncs, senzillament, que de tots els drets de l'home, el primer és el d'existir, el dret “a l'existència”. Significa que l'espècie humana ha decidit que la vida és sagrada o, dit en termes més laics, que tots els membres de l'espècie humana tenen un dret incondicional a la vida. Totes les altres lleis socials han d'estar subordinades a aquest dret. L'Estat hauria de protegir l'exercici del dret a l'existència davant l'exercici del dret a la propietat privada, assignant a l'últim, si és necessari, límits per llei en benefici del primer. La branca democràtica republicana de la Revolució Francesa va entendre perfectament que per a materialitzar el dret a l'existència era necessari reconèixer el caràcter social dels béns de primera necessitat. Acomplir amb el dret d'existència requeria, ja en aquell moment, una economia política solidària i popular basada en una estratègia de redistribució de recursos, especialment béns de primera necessitat, fins i tot a escala mundial⁴⁶.

Difícilment encertarem a trobar alguna raó que pugui posar en dubte la urgència i necessitat d'estendre a tota la població del món l'Article 25. I una possible translació de la “política econòmica popular” a les circumstàncies actuals, una via per a materialitzar –ja sigui a escala global, estatal o nacional- el dret d'existència, podria concretar-se de la mà de la proposta de la Renda Bàsica. Els

---

⁴⁶ GAUTHIER, F; Op. Cit.

immigrants, com grup de vulnerabilitat, determinat per les enormes dificultats que els individus que ho componen tenen per a portar a terme una vida de plena existència social, han de també beneficiar-se d'aquesta proposta.

BIBLIOGRAFÍA

- AÑÓN, M.J. i MIRAVET, P. (2002): "El derecho a un ingreso y la cuestión social de las mujeres europeas", a Pisarello, G. (coord.), *Razones para una Renta Básica de Ciudadanía*, Madrid, Trotta.
- AYALA, L. i MARTÍNEZ LÓPEZ, R. (1999): "La pobreza en España: evolución y factores explicativos", a J.A. Garde, *Políticas sociales y Estado de Bienestar en España. Informe 1999*, Madrid, Trotta-Fundación Hogar del Empleado..
- BAUMAN, Zigmunt. 2001. *La globalización. Consecuencias humanas*. Madrid: Fondo de Cultura Económica
- BEBHABIB, S. (2004) *The Rights of Others. Aliens, Residents and Citizens*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BENHABIB, Seyla. 2005. *Los derechos de los otros. Extranjeros, residentes y ciudadanos*. Barcelona: Gedisa.
- BORJAS, G.J. (1989) "Economic theory and international migration", *International Migration Review*, Special Silver Anniversary Issue, 23:3.
- BOSO, ÀLEX, I. LARRINAGA, Y M.VANCEA. (2006) "Basic Income for Immigrants too: A Model of Global Justice for the 21st Century?". Paper presentado en el XVI World Congress of Sociology, julio 2006, Durban.
- CASASSAS, D. i LOEWE, G. (2001): "Renta Básica y fuerza negociadora de los trabajadores", a Raventós, D. (coord.), *La Renta*

Básica. Por una ciudadanía más libre, más igualdad y más fraterna, Barcelona, Ariel.

CASTLES, S. AND MILLER, M. (2003) *The Age of Migration*. New York: Palgrave MacMillan.

EQUIPO EDIS et al. (1988): *Las condiciones de vida de la población pobre en España. Informe general*, Madrid, Fundación FOESSA.

DAVIS, Mike. 2004. "Planeta de ciudades-miseria. Involución urbana y proletariado informal", *New Left Review*, , pp. 5-34.

DOMÈNECH, A y RAVENTÓS Daniel. 2004. "La Renta Básica de ciudadanía y las poblaciones trabajadoras del primer mundo," *Le Monde Diplomatique*, 105, julio.

FLANAGAN, O. (1996): *Self Expressions: Mind, Morals and the Meaning of Life*, Oxford, Oxford University Press.

FORRESTER, V. (1997): *El horror económico*, Buenos Aires, Fondo de Cultura Económica.

FRANCISCO, A. de i RAVENTÓS, D. (2002): "Republicanism y Renta Básica", a Domènech, A. i Francisco, A. de (comps.), *Republicanism* (en premsa).

GAUTHIER, Florence. 1992. *Triomphe et mort du droit naturel en révolution, 1789-1795-1802*. Paris: PUF.

GARGARELLA, R. (1995a): "El ingreso ciudadano como política igualitaria", a Lo Vuolo, R. (comp.), *Contra la exclusión. La*

propuesta del ingreso ciudadano, Buenos Aires, Ciepp/Miño y Dávila Editores.

GRAY, John. 2001. *Las dos caras del liberalismo*. Barcelona: Paidós.

HOWARD, MICHAEL W. (2006) "Basic Income and Migration Policy: A Moral Dilemma?" *Basic Income Studies*, 1(1), pp. 1-22.

KANT, Immanuel. [1795] 2004. *Sobre la paz perpetua*. Madrid: Alianza

KREBS, ANGELIKA (2002): "The Humanitarian Justification of Basic Income", ponència presentada al *VIII Congrés de la BIEN*, Berlín (6-8 d'octubre de 2000), Basic Income European Network.

LAPUENTE, J. I ORTIZ DE VILLACIAN, D. (2000): "Las políticas laborales", a Adelantado, J. (ed.), *Cambios en el Estado del Bienestar. Políticas sociales y desigualdades en España*, Barcelona, Icaria/UAB.

LO VUOLO, R. (1995): "Los contenidos de la propuesta del ingreso ciudadano", a Lo Vuolo, R. (comp.), *Contra la exclusión. La propuesta del ingreso ciudadano*, Buenos Aires, Ciepp/Miño y Dávila Editores.

MARSHALL, T., H., (1949) "Citizenship and Social Class", escrito en 1949 y reimpresso en diferentes publicaciones. Las referencias del presente artículo son de Marshall, T., H., and Bottomore, T., (1992) 1996, "Citizenship and Social Class", Pluto Press, London.

MERCADER, M. (2001): "Viabilitat de la proposta Renda Bàsica/Impost Lineal a l'estat. Una primera avaluació econòmica a partir d'ESPASIM", ponència presentada al *I Simposi de la Renda Bàsica*, Barcelona (8 de juny de 2001), Xarxa Renda Bàsica.

MILANOVIC, B. 2002. "True World Income Distribution, 1988 and 1993: First Calculation Based on Household Surveys Alone", *The Economic Journal*, 112, pp. 51- 92

MONTAGUT, T. (2001): "Republicanism y Estados de Bienestar", *Claves de Razón Práctica*, núm. 112.

NACIONES UNIDAS (1948) *International Bill of Human Rights*. UN Doc.A/Res/217(iii).

NACIONES UNIDAS (2005). Informe anual del Programa de las Naciones Unidas sobre el Desarrollo (PNUD).

NEUMAN, G. 2003. "Human Rights and constitutional rights: harmony and Dissonance," *Stanford Law Review*, 55(5), 1863-1901.

NOGUERA, J.A. (2002): "¿Renta Básica o trabajo básico?", *Sistema*, núm. 166.

NOGUERA, J.A. i RAVENTÓS, D. (2002): "La Renta Básica de Ciudadanía. Acerca de su justicia, el derecho al trabajo y la polarización social", *Claves de Razón Práctica*, núm. 120.

PINILLA, R. (2001): "¿Es posible una Renta Básica eficiente? Evaluación económica de la Renta Básica", a Raventós, D. (coord.),

La Renta Básica. Por una ciudadanía más libre, más igualitaria y más fraterna, Barcelona, Ariel.

PINILLA, R (2002): "La Renta Básica, de la economía de la escasez a la economía de la abundancia", *El Vuelo de Ícaro. Revista de Derechos Humanos, Crítica Política y Análisis de la Economía*, núm. 2-3.

PIOCH, R. (2002) "Migration, Citizenship, and Welfare State Reform in Europe: Overcoming marginalization in segregated labour markets", paper presentado en BIEN's 9th International Congress, septiembre 2002, Ginebra.

PRZEWORSKI, A. (1988): "La viabilidad de los subsidios universales en el capitalismo democrático", *Zona Abierta*, núm. 46-47.

POGGE, Thomas. 2002. "Moral universalism and global economic justice." *Politics, Philosophy and Economics*, 1, pp. 29-58

PORTES, A. AND BÖRÖCZ, J. (1989) "Contemporary immigration: theoretical perspectives on its determinants and modes of incorporation", *International Migration Review*, 23:83.

PORTES, A. AND RUMBAUD, R.E. (1996) *Immigrant America: A Portrait*. Second Edition, Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

PORTES, A., GUARNIZO, L.E. AND LANDOLT, P. (1999) "The study of transnationalism: pitfalls and promise of an emergent research field", *Ethnic and Racial Studies*, 22:2.

RAVENTÓS, D. (1999): *El derecho a la existencia. La propuesta del Subsidio Universal Garantizado*, Barcelona, Ariel.

RAVENTÓS, D. (2000): "El salario de toda la ciudadanía", *Claves de Razón Práctica*, núm. 106.

RAVENTÓS, D. (2001a): "Republicanismo y Renta Básica de Ciudadanía", ponència presentada al Simposi *Republicanismo, Mundo Moderno y Democracia*, Madrid (21-23 de noviembre de 2001), Universidad Complutense de Madrid y Fundación José Ortega y Gasset.

RAVENTÓS, D (2001b): "La Renta Básica: introito", a Raventós, D. (coord.), *La Renta Básica. Por una ciudadanía más libre, más igualitaria y más fraterna*, Barcelona, Ariel.

RAVENTÓS, D., NOGUERA, J. i CASASSAS, D. (2002): "Catorce respuestas sobre la Renta Básica", *El Ciervo*, núm. 610.

SANZO, L. (2001): "Líneas de actuación para el impulso de una política de garantía de ingresos", ponència presentada al *I Simposi de la Renda Bàsica*, Barcelona (8 de juny de 2001), Xarxa Renda Bàsica.

SCHMITTER, P. AND M BOWER. (2001) "A Modest Proposal for Expanding Social Citizenship in the European Union." *Journal of European Social Policy*, 11(1), pp. 55-65.

STIGLITZ, Joseph. 2003. *El malestar en la globalización*. Madrid: Suma de letras.

TAYLOR, Charles. 1992. *Multiculturalism and the Politics of Recognition*. Princeton: Princeton University Press.

TOBIN, J. (1966): "The case for an income guarantee", *The Public Interest*, núm. 4. VAN DER VEEN, R. I VAN PARIJS, P. (1988): "Subsidios universales frente a socialismo. Respuesta a seis críticas", *Zona Abierta*, núm. 46-47.

VAN PARIJS, P. (1996a): *Libertad real para todos. ¿Qué puede justificar al capitalismo, si hay algo que pueda hacerlo?*, Barcelona, Paidós.

VAN PARIJS, P (1996b): "L'allocation universelle contre lo chômage", *Revue Française des Affaires Sociales*, vol. 50, núm. 1.

VAN PARIJS, P (2001): "Una Renta Básica para todos", a Raventós, D. (coord.), *La Renta Básica. Por una ciudadanía más libre, más igualitaria y más fraterna*, Barcelona, Ariel.

VAN PARIJS i THE FUTUREWORK NETWORK (1998): "Basic Income and the Future of Work. An Internet Dialogue", Working Paper de la *Càtedra Hoover* (DOCH) de la Universitat Catòlica de Lovaina.

WHITE, S. (1997): "Liberal Equality, Exploitation and the Case for an Unconditional Basic Income", *Political Studies*, vol. 45, núm. 2.

WORLD BANK (BM). 2000. *World Development Report 2000/2001*. New York: Oxford University Press.
www.worldbank.org/poverty/wdrpoverty/report/index.htm

WORLD HEALTH ORGANISATION (OMS). 2001. *The World Health Report 2001*. Geneva: WHO Publications.

WRIGHT, E.O. (1988): "Por qué algo como el socialismo es necesario para la transición a algo como el comunismo", *Zona Abierta*, núm. 46-47.

WRIGHT, E.O. (1997): *Reflexiones sobre socialismo, capitalismo y marxismo*, Palma de Mallorca, Colección "Contextos" de CC.OO. de les Illes Balears.

ZOLBERG, A. R. 1989. "The Next Waves: Migration Theory for Changing World." *International Migration Review*, 37(1), pp. 21-62.

ZUBERO, I. (2001a): "Repensar el empleo, repensar la vida", a Raventós, D. (coord.), *La Renta Básica. Por una ciudadanía más libre, más igualitaria y más fraterna*, Barcelona, Ariel.

(2001b): "Disociar renta y empleo: ¿cuánto, cómo y por qué?", ponència presentada al I